

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ

TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ

İŞLETME VE İKTİSAT

LİSANS BİTİRME TEZİ

FABRİKA YERİNİN SEÇİMİ: AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

Hazırlayan

Eltun MELİKZADE

1317.01028

BAKÜ 2017

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ

TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ

İŞLETME VE İKTİSAT

LİSANS BİTİRME TEZİ

FABRİKA YERİNİN SEÇİMİ: AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

Hazırlayan

Eltun MELİKZADE

1317.01028

DANIŞMAN

Dr. Oktay GULİYEV

BAKÜ 2017

ÖZET

İşletmeler, varlığı fiili olarak kuruldukları andan itibaren başlayan ve kuruluşlarındaki öncül amaç kâr elde etmek olan örgütlerdir. İşletmelerin verdikleri her karar, attıkları her adım, gerçekleştirdikleri her faaliyet ulaşmak istedikleri amaca yönelik olmalıdır. Böyle bir zaruret işletmelerin kuruluş aşamasından itibaren başlamaktadır.

İşletmelerin kuruluş evresinde verecekleri en mühim karar kuruluş yeri seçimidir. Kuruluş yeri, işletmenin ulaşmayı istedikleri amaçları en verimli ve etkin şekilde ulaşmasına imkân sağlamak için belirlediği yerdir. Kuruluş yeri işletmenin birim üretim maliyeti dikkate alındığında minimum maliyet, maksimum karı gerçekleştiren en uygun yerdir. Kuruluş yerinin belirlenmesi önemli olduğu kadar esasen işletmelerin muhatap oldukları ilk sorundur diyebiliriz. Netice itibariyle kuruluş yeri dinamik bir yatırım özelliği göstermez. Uzun süreli faaliyetlerin gerçekleştirildiği yer olan kuruluş yerini belirlemek, zor, meşakkatli bir sürecin akabinde rasyonellik kazanmaktadır. Kuruluş yeri belirlenirken çok fazla etken göz önünde bulundurulur hatta etkenlerde değerlendirme altına alınıp ağırlıkları belirlenen etkenlere daha fazla önem verip bu doğrultuda yer seçimi yapılmaktadır.

Neticede uzunca bir süre işletmeyi saptanan ve tercih edilen koşullar altında faaliyet yapmak durumunda bırakan kuruluş yeri seçimi şayet işletme hedef, amaç ve faaliyetlerine uygun seçilmezse işletmenin geleceği tehlikeye girmiş demektir. Bugün ülkemizde ve dünyada çoğu sektör sermaye yoğun üretim yöntemi ile faaliyet göstermekte ve bu durum ilk kuruluş aşamasında muazzam yatırım

kaynağı gerektirmektedir. Yatırım miktarı olarak yüklü tutarların aktarıldığı ve rekabetin acımasız olduğu günümüzde kuruluş yerinin uygun olmayan bir yer seçilmesi işletmenin varlığını tehlikeye atacaktır.

İÇİNDEKİLER

TUTANAK

ÖZET.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

1.1. ÜRETİM.....	3
1.1.1. Üretim Kavramı.....	3
1.1.1.1. Tanımı.....	3
1.1.1.2. Önemi ve Amaçları.....	6
1.1.1.3. Tarihçesi.....	6
1.1.1.4. Üretim Yönetimi.....	7
1.1.2. Üretim Öğeleri.....	8
1.1.2.1. Doğal Kaynaklar.....	9
1.1.2.2. İnsan Gücü Kaynakları (İşgücü/Emek).....	9
1.1.2.3. Sermaye Kaynakları.....	9

1.1.2.4. Bilgi Birikimi ve Kaynakları.....	9
1.1.2.5. Girişimci.....	10
1.1.3. Üretim Sistemleri	10
1.1.3.1. Üretim Sistemleri Elemanları.....	10
1.1.3.2. Üretim Sistemlerinin Gelişimi.....	10
1.2. GİRİŞİM.....	12
1.2.1. Girişim.....	12
1.2.2. Girişimci.....	13
1.3. İŞLETME.....	14
1.3.1. İŞletmenin Tanımı.....	14
1.3.2. İŞletmenin Amaçları.....	15
1.3.2.1. Genel Amaçlar.....	16
1.3.2.2. Özel Amaçlar.....	17
1.3.3. İŞletmelerin Sınıflandırılması.....	18
1.3.3.1. Faaliyet Konuları Bakımından İŞletmeler.....	18
1.3.3.2. Tüketici Türleri Bakımından İŞletmeler.....	19
1.3.3.3. Üretilen Mal Veya Hizmet Çeşitleri Bakımından İŞletmeler.....	20
1.3.3.4. Sermaye Sahipliği Bakımından İŞletmeler.....	21
1.3.3.5. Hukuki Yapıları Bakımından İŞletmeler.....	22

1.3.3.6. Ulusal Kökenleri Bakımından İşletmeler.....	23
1.3.3.7. Ekonomik Birleşmeler Bakımından İşletmeler.....	24
1.3.3.8. Büyüklüklerine Bakımından İşletmeler.....	24
1.4. FABRİKA.....	25
1.4.1. Fabrikanın Tanımı.....	25
1.4.2. Fabrikanın Çeşitleri.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

FABRİKA YERİNİN SEÇİMİ

2.1. KURULUŞ KARAR SÜRECİ.....	27
2.2. KURULUŞ ÇALIŞMALARINI DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ.....	33
2.3. FABRİKA YERİNİN SEÇİMİ.....	34
2.4. FABRİKA YERİ KAVRAMI VE ÖNEMİ.....	34
2.5. OPTİMAL KURULUŞ YERİ SEÇİMİ.....	37
2.6. İŞLETME POLİTİKALARI AÇISINDAN KURULUŞ YERİ SEÇİMİ.....	39
2.7. FABRİKA YERİNİN SEÇİMİNİ ETKİLEYEN EDEN FAKTÖRLER.....	39
2.7.1. İktisadi Faktörler.....	39
2.7.1.1. Hammadde.....	39
2.7.1.2. Ulaştırma (Taşıma).....	40

2.7.1.3. Pazara Yakınlık.....	41
2.7.1.4. İş Gücü.....	41
2.7.2. Doğal Faktörler	42
2.7.2.1. Enerji ve Su.....	42
2.7.2.2. İklim ve Doğa Koşulları.....	43
2.7.2.3. Atıklar.....	43
2.7.3. Sosyal ve Psikolojik Faktörler.....	43
2.7.4. Psikolojik, Fizyolojik ve Politik Faktörler.....	44
2.7.5. Diğer Faktörler.....	44
2.8. FABRİKA YERİNİN SEÇİMİNİN AŞAMALARI.....	44
2.9. ALTERNATİF KURULUŞ YERLERİ.....	46
2.10. FABRİKA YERİNİN SEÇİMİNDE KULLANILAN DEĞERLEME YÖNTEMLERİ.....	49
2.10.1. Kalitatif Faktör Analizi.....	49
2.10.2. Ölçülemeyen Faktörlerin Kıyaslanması.....	50
2.10.3. Sıralama Planı.....	50
2.10.4. Çift Tartılandırma Yöntemi.....	50
2.10.5. Kuruluş Yeri Seçiminde Fiziksel Faktörlerin Analizi.....	50
2.11. FABRİKA YERİNİN SEÇİMİ YÖNTEMLERİ.....	51
2.11.1. Çağdaş Kuruluş Yeri Seçim Yöntemleri.....	51
2.11.1.1. Karşılaştırmalı Yöntemler.....	51
2.11.1.2. Doğrusal Programlama.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FABRİKA YERİNİN SEÇİMİ İLE İLGİLİ AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NDE YAPILAN BİR ARAŞTIRMA

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	54
3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	55
3.3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE KAPSAMI.....	57
3.4. ARAŞTIRMA YAPILAN İŞLETMELER	57
3.5. ARAŞTIRMA SORULARI İLE İLGİLİ ELDE EDİLEN BULGULAR VE ONLARIN YORUMLANMASI.....	59
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA.....	75

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Demografik Sorular

Tablo 2. Firma İle İlgili Sorular

Tablo 3. Soru 1: Bir işletme için kuruluş yerinin önemi nedir?

Tablo 4. Soru 2: Fabrika için seçilen optimal kuruluş yeri hangi özelliklerde olmalıdır?

Tablo 5. Soru 3: Fabrikanızın/Fabrikalarınızın kuruluş aşamasında dikkat ettiğiniz genel ve özel faktörler nelerdir? (Örneğin; ekonomik, doğal, psikolojik, sosyal ve politik vb.)

Tablo 6. Soru 4: Rakip firmalara göre firmanız için kuruluş yerinin önemi ve rolü nedir?

Tablo 7. Soru 5: Firmanız rakiplerden üstün olduğu hangi kuruluş yeri faktör/faktörlerine sahiptir?

Tablo 8. Soru 6: İşletmenizin cari kuruluş konumunun size olan avantaj ve dezavantajları nelerdir?

Tablo 9. Soru 7: Fabrikanızı tesis ederken kullandığınız kuruluş yeri yöntemleri.

Tablo 10. Soru 8: Yakın geçmişte ve bugün kuruluş yerinin önemlilik derecesi arasındaki farklar nelerdir?

Tablo 11. Soru 9: Sizce, gelecekte kuruluş yeri etmenlerine hangi faktör ilave edilecek?

Tablo 12. Soru 10: Kuruluş yerinin seçimi ile ilgili günümüzde karşılaşılan problemler ve onların çözümü.

Tablo 13. İlaveleriniz

GİRİŞ

Bu tezin amacı, fabrika yerinin seçimini etkileyen unsurları belirlemek ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde inşaat sektöründen seçilmiş iki firmanın bazında gerekse tüm sektör ve gerekse de ülke sınırları dahilinde faaliyet gösteren tüm işletmelerin ortak olan bu etmenlerini ulusal faktörlerle birlikte incelemektir.

Toplam üç bölümden oluşan tez, ilk iki bölümü teori kısmından, üçüncü bölüm ise uygulama kısmından ibarettir.

Birinci bölüm dört kısımdan oluşmaktadır. Önce üretim kavramı ve ilgili tanımlara değinilmiş, daha sonra üretimin ışığında asıl faaliyet olan girişimcilik açıklanmıştır. Girişim kavramından hareketle açıklanan işletme kavramında genel bilgiler; işletmenin tanımı, amaçları, türleri gibi konular ele alınmıştır. En son olarak da fabrika kavramına değinilmiştir. Fabrika kavramının işletmeden farklı kavram olmaması düşüncesiyle işletme kavramının daha önce açıklanmasında yarar vardır. Fakat vurgulamak gerekir ki, bugün daha yaygın olan görüşe göre hizmet sektöründen ziyade fiziksel mal üreten işletmeler fabrika olarak nitelendirilir.

İkinci bölümde tezin ana konusu olan fabrika yerinin seçimi teorik olarak incelenmiştir. Sırasıyla fabrika yerinin seçimi kavramı, önemi, etki eden faktörler, kuruluş yeri seçim aşamaları, kuruluş yeri değerlendirme ölçütleri ve kuruluş yeri seçim yöntemlerinden bölümde bahs edilmiştir.

Son olarak da uygulama kısmı olarak belirttiğimiz üçüncü bölümde Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mevcut iki inşaat malzemeleri üreten işletme ile görüşme zamanı elde edilen mülakat sorularından yararlanarak ulusal sınırlar dahilinde mevcut durum incelenmiştir. Söz konusu uygu-

lama sonucu elde edilen bilgiler istatistiksel örnekleme metodu ile hem işletmelerin mensup oldukları sektörde faaliyet gösteren diğer yerli işletmelere hem de ülke çapında yaşamlarını sürdüren diğer mal üreten işletmelere ait edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

1.1. ÜRETİM

İnsanlar doğarken onlarla beraber ihtiyaçlar ve talepler de doğar. Toplumu oluşturan bireyler, yaşamalarını sürdürebilmek için hep bir şeye ihtiyaç duyarlar ve bu ihtiyaçlarını gidermek üzere yaşam boyu arayış içinde bulunmaktadır. Bireyin reel olarak ihtiyacını ne düzeyde giderdiğini dikkate almaksızın iktisat bilimleri genel olarak bireyin bu oluşan ihtiyaçlara karşın maksimum faydayı gütmeyi düşündüğünü varsayar. Ve böyledir ki, ele alınan tüketici modeli hep optimum fayda peşindedir. Bireyler ihtiyaçlarını fiziksel (mal) ve fiziksel olmayan (hizmet) ürünlerle karşılamayı hedeflerken, karşı tarafta bu ürünleri onlara belli bedel karşılığı ile sunan üreticilerle yani işletmelerle iletişimde bulunurlar. İşletmeler bireylerin ihtiyaçlarını karşılama amacı ile gerekli faktörleri (üretim faktörleri) bir araya getirerek mevcut ihtiyaçları karşılayacak biçimde mal ve hizmet yaratırlar. İşte işletmelerin geçtiği bu süreci üretim olarak tanımlayabiliriz.

1.1.1. Üretim Kavramı

1.1.1.1. Tanımı

"Üretim, doğadaki kaynakların hammadde ve malzemelerin insan gereksinimlerine daha uygun mal ve hizmetler biçimine dönüştürülmesi için girişilen fiziksel, kimyasal, mekanik ve benzeri işlemler topluluğu olarak tanımlanabilir" (Çelikçapa, 2000: 1).

"Ekonomistler üretimi fayda yaratmak şeklinde tanımlarlar. Mühendisler ise *bir fiziksel varlık üzerinde, onun değerini artıracak bir*

değişiklik yapmayı veya hammadde veya yarı mamulleri kullanılabilir bir mamule dönüştürmeyi üretim sayarlar. İkinci tanıma göre bankacılık, sigortacılık, dağıtım, depolama gibi hizmet faaliyetlerini üretim saymamak gerekir. İşletmeci açısından birinci tanımı kabullenmek daha doğru olur. Üretim, insan gereksinimlerinin doğa tarafından tam olarak karşılanamaması sonucu ortaya çıkan beşeri faaliyetlettir. İnsanın, yaşamı için doğanın kendisine verdikleri ile yetinmesi halinde herhangi bir üretim faaliyetinden söz edilemeyeceği açıktır" (Kobu, 2005: 3).

"Üretim, insan gereksinimlerinin doğa tarafından yeterince karşılanamaması sonucu ortaya çıkan sosyal bir uğraştır. Bu açıdan ele alındığında üretim, gereksinimleri karşılayacak malların miktarlarının veya faydalarının artırılması çabalarının tümünü kapsayan bir kavramdır" (Yıldırım, 2000: 4).

Şu halde üretim, kıt mal ve hizmetlerin miktarını arttırmak ya da faydalı hizmetler yapmak biçiminde tanımlana bilir. Bazen kıt kaynakların miktarını arttırmadan çeşitli yollarla faydasını arttırmak da üretim kapsamına girer. Bir malın faydası dört türlü arttırılabilir (Aktepe, 2007: 129)

- **Şekil Faydası Yaratma:** Üretim faktörlerinin kullanılarak mal ve hizmetlerin tüketicilerin ihtiyaçlarını giderecek ve tatminini sağlayacak biçimde ortaya çıkarılmaları sonucu yaratılan faydadır. Örneğin, orman ürünlerinden mobilya imalatı gibi.
- **Yer Faydası Yaratma:** Üretilen mal ve hizmetlerin ya üretim yerlerinden talep edildikleri pazarlara, ya da talep edenlerin üretimin yapıldığı yerlere getirilmesi sonucu yaratılan faydadır.

Örneğin domatesin bolca yetiştirildiği bölgelerden kıt olduğu bölgelere taşınması gibi.

- **Zaman Faydası Yaratma:** Üretilen mal ve hizmetlerin üretim ve talep zamanlarının uyumlu kılınmasına yönelik çabalar sonucu yaratılan faydalardır. Örneğin, ısınma amaçlı kullanılan kömürün, yaz aylarında talep edilmemesine karşın üretilmesine ve depolanması sonucu, kış aylarında artan talebe yanıt verilmesi gibi.
- **Mülkiyet ve Değişim Faydası:** Ürünlerin talep eden kesimlerin kolayca elde etmesini ve sahiplenmesini sağlayacak çözümler ortaya konularak ve el değişimini sağlayarak, yaratılan faydalardır. Örneğin, kredili satma imkanları veya değişik ödeme kolaylıkları sağlama gibi.
- **Bilgi Faydası Yaratma:** Mal ve Hizmetler ile tüketimlerinin tatmin edici olmasını sağlayacak tüm bilgilerin sürekli ilgili kesimlere aktarılması veya bu kesimlerden bilgiler alınması şeklinde yaratılan faydalardır. Böylece sağlanan çift yönlü bilgi akışı, özellikle hem ekonomik kaynakların verimli kullanımına, hem de tüketicilerin tatmin olmalarına olanak sağlayacaktır. Örneğin, mal ve hizmetler hakkında işletmelerin ihtiyaç sahiplerine bilgi verme amaçlı yaptıkları ilanlar, reklamlar gibi (Tuncer, 2014: 20-21).

Diğer taraftan, doktor, avukat, mühendis gibi mesleki hizmetler de üretim olarak kabul edilir (Yıldırım, 2000: 4).

İşletme açısından üretim, *yeni bir fiziksel varlık veya hizmet ile sonuçlanan bir fayda yaratmak amacı ile girişilen faaliyet* şeklinde tanımlanır. Bu noktaya kadar yapılan açıklamalarda ve örneklerde hemen

daima fiziksel varlık (yani mamul) üreten sistemlerden söz etmiş bulunuyoruz. Ancak bu hizmet üretiminin daha az önem taşıdığı anlamına gelmemelidir (Kobu, 2005: 37).

1.1.1.2. Önemi ve Amaçları

İnsanların birincil ve ikincil gereksinimlerini karşılayabilecek çok sayıda mal ve hizmet var. Fakat, bunların az bir kısmı doğada veya çevrede hazır, tüketilebilecek bir biçimde bulunmaktadır. Bunların hemen hemen hepsi belirli insan emeği, sermaye, teknoloji vb. faktörlerle işlenerek ihtiyaçları giderebilecek ve nihai kullanıma hazır bir şekle getirilir. Üretimin esas görevi mevcut hammadde, yarı mamul veya aramaları nihai tüketim mallarına dönüştürerek tüketilen mal ve hizmetten optimum faydayı sağlamaktır.

Diğer taraftan, üretim, bir işletmenin temel fonksiyonu olarak işletmenin tüm faaliyetinin çekirdeğini oluşturmaktadır. İşletmelerin kuruluş nedeninin aslında dayanan, onun bir şey (mal/hizmet) üretmesidir. Böylece gerekse tek tek işletmeler gerekse de genel ekonomi açısından üretimin önemini açıklayabiliriz.

"Üretimde temel amaç, insan gereksinimlerinin karşılanması veya tatmin edilmesidir. Bu nedenle, mal ve hizmetlerin üretilmesi dışında, depolanması, taşınması, ve satılması da insan gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik olduğu için, üretim faaliyeti kapsamına girer" (Tokat, 2001: 14).

1.1.1.3. Tarihçesi

İnsanoğlu ilk çağlardan beri üretim işlemini gerçekleştirmektedir. Çünkü toplum içinde yaşamak ve insanın yaşamını sürdürebilmesi üreti-

mi gerekli kılmaktadır. Avlanma, barınma ve giyinme gibi temel gereksinimleri karşılamak için gerekli faaliyetler sonucu ortaya çıkan üretim zamanla şimdiki şekline bürünmüştür (Çelikçapa, 2000: 4).

"Makinanın insangücünün yerini almaya başlaması en fazla 200 yıllık bir geçmişe sahiptir. Dolayısı ile modern üretim yönetimi kavramlarının doğuşundan bugüne kadar sadece iki asr geçtiği söylenebilir. Bazı kaynakların, son elli yıl içinde insanlık tarihinin tümünden daha fazla teknolojik gelişme sağlandığını iddia etmeleri bu yargıyı güçlendirmektedir" (Kobu, 2005: 7).

1.1.1.4. Üretim Yönetimi

Üretim yönetimini basit bir şekilde açıklarsak, genel üretim faktörlerinden doğal kaynak, emek ve sermaye üçlüsünün bir araya getirilmesi ve gereken teknoloji uygulamalarının izlenmesi ile her hangi üretimin gerçekleştirilmesi süreci olarak tanımlayabiliriz. Bu zaman işletmenin esas amacı en düşük maliyetle kalite standartlarına uygun bir biçimde uygun yöntem ve gereken araçlarla üretimi nasıl gerçekleştirebilmesi sorusuna cevap bulmaktır.

"Üretim yönetimi, işletmenin elinde bulunan malzeme, makina ve insan kaynaklarının belirli miktarlardaki mamulün istenilen niteliklerdeki (kalitede), istenilen zamanda ve en düşük maliyetle üretimini sağlayacak biçimde bir araya getirilmesidir" (Kobu, 2005: 6).

"Daha açık bir ifadeyle, üretim yönetimi, mal ve hizmetlerin istenilen kalite standartlarında, istenilen zamanda ve en düşük maliyetle elde edilebilmesi için gerekli karar alımı ile ilgilenen bir işletme fonksiyonudur" (Çelikçapa, 2000: 2).

"Üretim yönetiminin belli başlı amaçları şunlardır:

- Tüketici isteklerinin fiyat, zaman, miktar ve kalite açısından en iyi şekilde karşılanması,
- Stok düzeyinin mümkün olduğu kadar düşük tutulması veya stok devrinin arttırılması,
- İşletmenin beşeri ve fiziki kaynaklarından faydalanma derecesinin yükseltilmesi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışır" (Yıldırım, 2000: 352).

Üretim yönetiminin bu üç amacı birbiriyle çelişmektedir; işletme hem minimum düzeyde stok bulundurmakta, hem müşteri isteklerine anında cevap vermekte, hem de makina ve insan kaynaklarından etkin kullanımı sağlamaktadır. Bu amaçların aynı zamanda tam olarak gerçekleştirilmesi işletme açısından güçtür (Yıldırım,2000: 11).

1.1.2. Üretim Öğeleri

Ekonomistlere göre üretim; *toprak* (veya hammadde kaynakları), *işçilik* (veya insangücü kaynakları) ve *sermaye* faktörlerinin bileşimidir (Kobu, 2005: 3-4).

"Üretim, fiziksel ve beşeri kaynaklardan oluşan girdilerin insan ihtiyaçlarını giderecek şekilde çıktılara dönüştürülmesi olarak ele alındığında, ön plana üretim (ekonomik) faktörleri çıkmaktadır. Geleneksel üretim faktörleri; doğal kaynaklar, işgücü (emek) ve sermaye üçlüsünden oluşurlar" (Tuncer, 2014: 21).

1.1.2.1. Doğal Kaynaklar

Doğadan elde edilen, üretim amaçlı yararlanılan ve değişime uğratılarak ürün haline dönüştürülen tüm maddelerdir. Örneğin, madenler, orman, su ve topraktan elde edilen tüm maddeler gibi.

1.1.2.2. İnsan Gücü Kaynakları (İşgücü/Emek)

Mal ve hizmetlerin üretimi ve ticareti için çalışan, fiziksel veya zihinsel katkıda bulunan tüm kişilerdir. Örneğin, bunlar bir işletmenin en üst düzey yöneticisinden en alt kademelerde görev yapan işçi ya da temizlik elemanlarına kadar tüm çalışan kişilerdir.

1.1.2.3. Sermaye Kaynakları

Mal ve hizmet üretimi için işletmenin ihtiyaç duyacağı, üretime yardımcı olan tüm kaynaklardır. Bunlar nakit para, alacaklar ve banka mevduatı veya işletmenin sahiplendiği bilgisayar, makine, araç/gereç ve binalar, yarı mamuller şeklinde maddi veya imtiyaz, lisans, marka ve patent hakkı gibi maddi olamayan şekiller de olabilir.

"Üretim faktörlerinden biri olan sermaye, ekonomide daha önceden üretilip, yeniden üretimde kullanılan mallar olarak tanımlanır" (Aktepe, 2007: 137).

1.1.2.4. Bilgi Birikimi ve Kaynakları

Bir örgütün sahip olması gereken ve işletmecilik uygulamalarında kullanılan tüm bilgi ağırlıklı değerlerdir. Örneğin, yönetim ve piyasa bilgileri, ekonomik analizlere dayalı öngörüler gibi.

1.1.2.5. Girişimci

Bir İşletmeyi kuran, risk üstlenen, yaratıcı özellikleri olan kişilerdir (Tuncer, 2014: 21-22).

1.1.3. Üretim Sistemleri

1.1.3.1. Üretim Sistemleri Elemanları

Genel olarak *sistem aralarındaki ilişkiler bulunan ve belli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya getirilmiş elemanlardan oluşan bir bütün* şeklinde tanımlana bilir. Her sistem daha büyük bir sistemin parçasıdır" (Kobu, 2005: 39). Büyüklüğü ve cinsi ne olursa olsun, her sistem beş temel elemandan oluşur. Bunlar; *girdiler* (inputs), *üretim prosesi* (conversion), *çıktılar* (output), *geribeslenme analizleri* (feedback) ve *çevre* (environment) (Kobu, 2005: 39).

Üretim sistemleri elemanlarından ilk olarak girdiler, doğal kaynaklar, emek, sermaye, teknoloji, yönetim vb. tümüdür. Bu girdiler üretim prosesi sürecini geçerek bize mal ve hizmet - çıktı olarak geri döner. Geri beslenme ise üretim prosesi boyunca çeşitli aşamalarda ölçme ve gözlemlene olanağı sağlar. Son olarak da üretim sistemlerinin bu elemanlarının yalnız olmadığı ve çevresel faktörlerin (ekonomi, sosyal çevre, politik/yasal ve hukuki çevre ve rekabet) de sistemin bir parçası olduğu bilinmektedir.

1.1.3.2. Üretim Sistemlerinin Gelişimi

"İnsanların bir arada yaşamaya başlamasıyla birlikte üretim sistemlerinin geliştirilmesi olgusuyla karşılaşmaktadır. Üretim sistemlerinin gelişimini genel ve basit anlamda üç başlıkta toplamak mümkündür.

Bu evreler, el üretim sistemi, atölye tipi üretim sistemi ve fabrikasyon üretimdir" (Tuncer, 2014: 242).

- **El Üretimi:** El üretim sistemi kişiye dayalı genel olarak zanaat biçiminde öğrenilen ve bir ürünün bütün aşamalarının bir kişi tarafından gerçekleştirildiği üretim sistemidir. Örneğin, bir ayakkabı ustasının kendi imkanları dahilinde hammadde olarak deri, sermaye olarak dikiş makinesi, örs, çekiç vb., ve kendi emeğini kullanarak bir ayakkabı üretmesi gibi. Esnaf işletmesi olması ve küçük birimler olması, sipariş üzerine üretim yapılması, makine ve teçhizatın çok emeye dayalı olması, diğerlerine oranla çok az sermaye gerekmesi, yerel müşterilere hitap edilmesi ve müşteri ile doğrudan ilişki kurulması el üretiminin esas özelliklerindedir (Tuncer, 2014: 242).
- **Atölye Tipi Üretim:** El üretimi gibi emeğe dayalıdır. Üretimin aşamalarının bir kişi tarafından gerçekleştirilmesinin aksine atölye tipi üretimde uzmanlaşmaya yer verilmekte ve her sahada farklı uzmanların emeğinden yararlanılmaktadır. Özellikleri; emeğin yoğun olması, yoğun sermaye gerektirmemesi, talep tahminlerine göre üretim yapılması, müşterilerle birebir ilişkilerin sınırlı olması, bölgesel müşteriler için üretimin yapılması ve çalışanlarda uzmanlaşma ve iş bölümüne yer verilmesidir (Tuncer, 2014: 242-243).
- **Fabrikasyon Üretimi:** Üretim işlemlerinin makineler tarafından yapıldığı, insanların makinelerin çalıştırılması ve üretimin sağlıklı yürütülmesinden sorumlu olduğu üretim türüdür. Fabrika üretiminde diğer üretim sistemlerine göre daha çok sermaye gerekmemekte ve sermaye yoğun olmaktadır. Üretimin büyük işletmeler-

de yapıldığı, geniş pazarlar için üretim yapıldığı ve teknolojik gelişmelere karşı duyarlı olan üretim tipidir (Tuncer, 2014: 243-244).

1.2. GİRİŞİM

1.2.1. Girişim

"Girişim (teşebbüs), belirli bir yasal, finansal, örgütsel ve ekonomik özelliğe sahip kuruluş olarak tanımlanabilir" (Sabuncuoğlu, 1997: 2).

İşletme ve girişim kavramları çoğu kez aynı anlamda kullanılsalar da, bazı görüşlere göre farklı şekillerde de yorumlanır:

- "Bir görüş, girişimi, başkalarının ihtiyacını sürekli olarak karşılamak üzere, pazarı olan ve pazarda fiyatı oluşan ekonomik mal ve hizmetleri ortaya koymak ve sahibine kar sağlamak amacını güden bir işletmedir şeklinde tanımlamaktadır" (Tuncer, 2014: 24). Bu görüşe göre, işletme, girişime göre daha geniş bir kuruluş olarak değerlendirilmektedir.
- Diğer bir görüş, işletme ve girişimi birbirine bağlı iki ayrı kuruluş gibi kabul eder. "Bu görüş sahiplerine göre işletme, ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi işlevini ortaya koyan, daha ziyade teknik bir birimdir. Teşebbüs ise, daha üst düzeyde yer alan ve bir veya birden çok işletmeyi bünyesinde toplayarak, örgütleyen, yöneten, finanse eden ve bunlara sahip olan bir kuruluştur" (Tuncer, 2014: 24).
- Başka bir görüş ise, işletme ve girişimi birbirinden ayrı, farklı bireyler olarak değil, aynı kuruluşun değişik işlevlerini üstlenmiş birimleri olarak ele almaktadır. "Bu görüş sahiplerine göre, işletme ekonomik mal ve hizmetlerin üretimine yönelik işlevleri yaparken,

girişimci kuruluş ise, finansman, örgütleme, yönetim ve pazarlama ile ilgili işlevleri üstlenmektedir" (Tuncer, 2014: 24).

1.2.2. Girişimci

Üretim faktörlerinden olan girişimci, basit bir anlatımla, diğer üretim faktörlerini de bir çatı altına toparlayarak, mal veya hizmet üreten, bunun sonucunda elde edilecek faydanın, kar ve zararın bizzat kendisine ait olan ve riski üstlenen gerçek veya tüzel kişidir.

Geniş bir tanımla; "girişimci, ekonomik mal ve/veya hizmet üretmek ve/veya pazarlamak için üretim faktörlerini ele geçirip, düzenli bir biçimde bir araya getiren, kar amacı güden ve girişimlerinin sonucu doğabilecek tüm risklere katlanan kişidir" (Tuncer, 2014: 25).

Girişimci, ihtiyaçları karşılamak üzere iktisadi mal ve hizmet üretiminin gerçekleştirilebilmesi için üretim faktörlerinin bir araya getiren kişi olarak tanımlanabilir (Karalar, 2001: 13). Diğer bir tanımda ise girişimciler; risk ve belirsizlik ortamında yeni iş imkanlarının üretebilmenin yanında fırsatları ve kaynakları, kazancı artırmak ve büyüebilmek için kullanabilen kişiler olarak ifade edilmektedir" (Bozgeyik, 2005: 36 / Durukan, 2006:29).

Bu esnada belirtmek gerekir ki, girişimci hem de yönetici olabilir. Fakat bu her yöneticinin girişimci olması anlamına gelmez. Girişim tüm fiziksel ve fiziksel olmayan varlıklara sahip ve kar veya zarardan doğrudan etkilenen kişidir.

Bunun aksine, yönetici yalnızca kendi görevinin sorumlulukları gereği girişimci adına hareket eden ve kar veya zarardan doğrudan etkilenmeyen ve dolayısıyla riski kendi adına üstlenmeyen kişidir.

Girişimci, gerçek veya tüzel kişilerden olabilir. Kendisine ait sermayeyi üretime katar ve riske katlanan kişidir. Yöneticilik becerisine sahip değilse veya yönetim görevini kendi yürütmek istemiyorsa bu görevi uzman yöneticilere devr edebilir. Yönetici ise ücret karşılığı girişimci adına çalışan ve bir nevi girişimci vekili olan, kara ve zarara ortak olmayan kişilerdir. Yöneticilerin kara katılma ve başka teşvikedici faktörlerle performansını artırmak da mümkündür (Tuncer, 2014: 25).

1.3. İŞLETME

Ekonomik sistemin bireyleri olarak işletme, canlı organizmalar gibi doğar, büyür/küçülür ve "ölürler" (iflas). İşletme kavramının basit bir biçimde açılımını, aslında "temel üretim faktörlerinin diğer üretim faktörünün (müteşebbis) çabaları ile bir çatı altında toplamaktır" şeklinde ifade edebiliriz.

1.3.1. İşletmenin Tanımı

İşletme için çeşitli tanımlar "üretimiştir":

- "Belirli bir ölçüde kar elde etmek ya da hizmet yaratmak amacıyla, üretim faktörlerini (sermaye, emek, doğal kaynaklar) bilinçli, uyumlu ve sistemli olarak bir araya getiren ve toplumun gereksinime duyduğu mal ve hizmetleri üreten ya da pazarlayan ekonomik ve sosyal kuruluşlara işletme denir" (Sabuncuoğlu, 1997: 6)
- İşletme, "ekonomik değer taşıyan mal ya da hizmetin üretildiği ya da pazarlandığı ya da her iki eylemin birden yapıldığı kuruluştur" (Tokat, 2001: 24).
- İşletme, "kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim faktörlerini uyumlu bir biçimde bir araya getirerek, ekonomik mal ve

hizmet üretmek ve/veya pazarlamak için faaliyette bulunan kuruluşur" (Tuncer, 2014: 23).

- "İşletme; kişi veya kurumların ihtiyaçlarını karşılamak üzere, üretim faktörlerini bir araya getirerek mal veya hizmet üreten/pazarlayan ve sonunda maddi veya manevi bir kar elde etmeyi amaçlayan iktisadi, teknik ve hukuki birimleridir" (Yıldırım, 2000: 14).

Tanımları genel bir ifadeyle özetlemek gerekirse, kurulduğu andan belirli hedefleri olan, gerekse kar amacı güden ve gerekse de kar amacı gütmeyen, faaliyetleri yalnızca üretim prosesi ile sınırlı kalmayıp, pazarlama, satış ve satış sonrası etkinlikleri de içine alan üretim faktörlerini bir araya getirip kendi ve toplum çıkarları doğrultusunda hareket eden birimler işletmelerdir.

1.3.2. İşletmenin Amaçları

"Amaçlar, belirli bir süre içinde gerçekleştirilmesi arzu edilen veya ulaşılmak istenen sonuçlar demektir. Amaçlar soyut veya somut olabileceği gibi, maddi ve manevi, beşeri veya sosyal niteliklerde de olabilir. Bu açıdan ele alındığı zaman amaçlar; davranışları veya tepkileri yönlendiren beşeri veya sosyal olarak belirlenmiş maddi veya manevi değerlerdir" (Yıldırım, 2000: 45).

Amaçların kabul edilebilir olmaları, ulaşılabilir (başarılabilir) olmaları, açıkça tanımlanmış olmaları, motive edici olmaları, birbirleriyle uyumlu olmaları, doğru amaçların yani işletmeye ve duruma göre özel seçilmiş olmaları, ve amaçların fırsat maliyetinin göz önüne alınmış olmaları amaçların genel özelliklerindedir (Yıldırım, 2000: 46-48).

"İşletmenin amaçları, onların kuruluş ve var olma nedenlerini

açıklar" (Tuncer, 2014: 30). İşletmenin amaçları niteliklerine göre; genel ve özel amaçlar olarak iki kısımda incelenmektedir (Tuncer, 2014: 30-36).

1.3.2.1. Genel Amaçlar

Genel amaçlar zamanla tüm işletmeler için geçerli amaçlar şekline dönüşmüşlerdir. Genel amaçlar birbiriyle önemli bir ilişki içinde olan üç amaçtan; kar elde etme, toplumsal fayda ve süreklilik amaçlarından oluşmaktadır. İşletmenin kar sağlamak amacının toplumsal fayda sağlama amacına bağlı olduğunu, yani toplumsal fayda yoksa talep edilecek ürün de dolayısıyla işletmenin elde edeceği karın da olmayacağını belirtmek gerekir. Sürekliliğin de uzun dönemli kara bağlı olduğu açık bir şekilde görünmektedir.

- **Kar Elde Etme Amacı:** Kar, ekonomik anlamda, işletmelerin yaptığı toplam giderlerin elde edilen toplam gelirlerinden düşülmesi sonucu, sağlanan net fazlalıktır. Bu fazlalık aynı zamanda, işletmenin o faaliyet döneminin başarı simgesidir. Planlı ekonomilerde kar, üretimdeki gerçek verimliliğin ölçüsü olarak tanımlanırken, burada üretim girdi ve çıktıları arasındaki farktır (Tuncer, 2014: 31).

Kar, işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli olan finansal kaynakların sağlandığı araçtır. Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerinden süreklilik ilkesine göre işletmeler bir gün kapatılacağı düşüncesiyle kurulmazlar. İşletmelerin yaşam süresi de faaliyet gösterdiği sürece elde edeceği kara bağlıdır.

Karın ana amacı olmadığı işletmeler de mevcuttur ki, bunlar bilindiği üzere kamu hizmet işletmeleri, vakıf ve dernekler, ve s.

örnek olabilir. Bu işletmelerde toplumsal fayda amacı kar amacının yerine geçmektedir.

- ***Topluma Fayda Sağlama Amacı:*** Toplumsal fayda iki aşamada ele alınmalıdır. Bunlardan birincisi, tüm tüketici kesimlerin beklentilerine uygun bir yaklaşım sergilemek ve onların fayda elde etmelerini sağlamak olarak anlaşılmalıdır. İkinci aşama ise, mal ve hizmet talebinde bulunan tüketicilerin tatmin edilmesiyle beraber, işletmeyle doğrudan ve dolaylı şekilde ilişkili tüm kişi ve kuruluşların beklentilerine olumlu bir yanıt verilmesi gibi algılanmaktadır. Örneğin çevreye karşı duyarlılık, çeşitli etkinliklere destek vermek gibi göstermek mümkündür (Tuncer, 2014: 32).
- ***İşletmenin Yaşamını Sürekli Kılma Amacı:*** İşletmenin yaşamını sürekli kılma amacı, işletmenin kar elde etme ve topluma fayda sağlama amaçlarını dengeli ve sürekli gerçekleşmesi sonucu işletmenin varlığını korumayı ve uzun dönemli geliştirmeyi hedeflemesidir (Tuncer, 2014: 33).

Yukarıda değinildiği gibi, işletmenin sürekliliği onun kar elde etme süresine ve dolayısıyla toplumsal faydanın gerçekleştirilmesine bağlıdır. İşletmenin uzun dönemde hedef kitesini oluşturan toplum bireylerinin tatmin düzeyini gözetmeksizin hareket etmesi durumunda devamlı ve uzun süreli kardan ve dolayısıyla süreklilikten bahs etmek güçtür.

1.3.2.2. Özel Amaçlar

Özel amaçlar her işletmenin kendine mahsus, işletmeden işletmeye farklılık gösteren amaçlardır. Özelamaçlara örnek olarak; satış gelirlerini artırmak ve maksimum düzeye çıkarmak, yeni buluş ve düşünceler

bazında mal ve hizmet yaratmak, tüketicilere daha kaliteli mal ve hizmet sunmak, minimum maliyetle üretmek ve ucuza satmak, istihdam olanağı sağlamak, büyümek ve gelişmek, topluma ve devlete yardımcı olmak ve hizmet etmek, çalışanlar arasında adil ücret dağılımını sağlamak, iyi bir imaja sahip olmak, ulusal ve uluslararası boyutta faaliyet göstermek ve s. olabilir (Tuncer, 2014: 35-36).

1.3.3. İşletmelerin Sınıflandırılması

Günümüzde işletmeler ele alınıp incelendiği zaman en basit bir şekilde olsa bile sınıflandırılmaya tabi tutulmakta yarar vardır. İhtiyaçlar doğrultusunda meydana gelen işletmeler ekonomik fonksiyonları, üretim çıktıları, mülkiyeti, hukuki yapıları, kapasite ve ölçekleri ve diğer kriterlere göre gruplandırılır.

1.3.3.1. Faaliyet Konuları Bakımından İşletmeler

- **Sanayi veya Endüstri İşletmeleri:** Üretim sürecinde kullanılan girdileri fiziksel ya da kimyasal işlemlerle yeni bir mala dönüştüren işletmelerdir. Üretim gelişmiş tekniklerle ve fabrikasyon sistem uygulanarak yapılır. Bu işletmelere aynı zamanda uçak, araba gibi montajla bir araya getirilerek hazır hale getirilen ürünlerin üretildiği işletmeler de dahildir (Karalar, 2001: 30).
- **Ticari İşletmeler:** Daha önce üretilmiş olan mal ve hizmetleri alıp üzerinde hiç bir kimyasal ve fiziksel işlem yapmaksızın pazarlayan veya tüketeçiye ulaşmasını sağlayan kuruluşlardır. Örneğin; toptancılar, perakendeciler, acenteler, komisyoncular vb (Tuncer, 2014: 39).
- **Hizmet İşletmeleri:** Bazı işletmeler mal üretirken bir kısım işletmeler de insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, elle tutulup gözle

görülemeyen soyut özellikler taşıyan hizmet denen bir çeşit üretimde bulunurlar (Yıldırım, 2000: 81). Hizmet sırasında kullanılacak her hangi bir fiziksel ürün veya hizmet gereğince üretilen bir ürün o işletmenin mal üreten işletme olması anlamına gelmez. Örneğin restoranda yapılan ve servis edilen gıda ürünleri restoranın bir mal üreten bir işletme olduğu değil de, esasında o ürünün hazırlanışı, sunumu ve diğer restoran hizmetlerinin de ön plana çıkarıldığı ve bunları birleştirerek hizmet veren işletme olduğu anlamına gelir.

1.3.3.2. Tüketici Türleri Bakımından İşletmeler

Tüketiciler, mal ve hizmetlerin kullanım amaçlarına göre iki grupta toplanırlar; en son (nihai) tüketiciler ve örgütsel tüketiciler. En son veya nihai tüketiciler ihtiyaçlarını karşılamak üzere mal ve hizmetleri satın alan ve kesinlikle fiziksel ve psikolojik olarak yok eden kişilerdir. Mal ve hizmetlerin el değiştirmesi söz konusu değildir. Örgütsel tüketiciler ise, sonuç itibariyle nihai tüketicilerin ihtiyaçlarını gideren mal ve hizmetlerin üretimi ve/veya pazarlanması amacı ile mal ve hizmetleri talep eden ve kullanan kişi ve kuruluşlardır (Tuncer, 2014: 39-40).

"İşletmeler de, dolayısıyla, kendilerine başvuran bu iki grup tüketiciye göre türlendirilebilirler" (Tuncer, 2014: 40).

- **Nihai Tüketicilere Yönelik İşletmeler:** En son tüketiciler için mal ve hizmet üreten, ve/veya satan işletmelerdir. (Tuncer, 2014: 40). Bu işletmelerin ürünleri doğrudan tüketime hazır bir biçimde olur.
- **Örgütsel Tüketicilere (Kullanıcı) Yönelik İşletmeler:** Basit bir deyimle, başka işletmelerin en son (nihai) tüketicilere yönelik üre-

tim yapabilmeleri için onlara üretim sırasında kullanacağı üretim girdilerini üreten ve/veya satan işletmelerdir (Tuncer, 2014: 40).

- **Her İki Tüketici Grubuna Aynı Zamanda Yönelen ve Faaliyetde Bulunan İşletmeler:** Bu işletmeler, özellikle piyasa koşullarından yararlanma ve her iki tüketici kesimine yönelerek toplam satış hacimlerini arttırma, daha büyük işletme görünümü kazanma, yeterli düzeyde işletme olanaklarının olması vb. nedenlerle her iki piyasaya yönelmektedirler (Tuncer, 2014: 40).

1.3.3.3. Üretilen Mal veya Hizmet Çeşitleri Bakımından İşletmeler

İşletmeler sınıflandırılırken mal veya hizmetler de esas alınır. Mal veya hizmetler bazı ölçütlere göre gruplandırılır. Gruplandırma zamanı temel olarak iki ölçüt dikkate alınır; mal veya hizmetin kullanım süreleri, mal veya hizmetin ait olduğu sektörler.

- **Mal veya Hizmetlerin Kullanım Sürelerine Göre İşletmeler:** Kullanım sürelerine göre ölçümlemede esas olarak mal veya hizmetin dayanıklılığı dikkate alınır (Tuncer, 2014: 40). Burada dayanıklılık kavramı, söz konusu mal veya hizmetin kalite düzeyini belirtmek için değil, kullanım dönemlerinde gider olarak ayrılan amortisman payı ile bağlantılıdır.

Dayanıklı mallara örnek olarak araba, beyaz eşya vb. aynı zamanda dayanıklı hizmetlere de uzun süreli seyahat turları, plan ve proje, tedavi ve diğer göstermek mümkündür. Dayanıksız mallara ise zorunlu nedenlerle kısa zamanda tüketilmesi gereken ürünler, örneğin; gıda ürünleri, tütün mamulleri vb. aittir. Aynı zamanda kısa süreleri kapsayan hizmet türleri de örneğin; belediye

otobüsü ile seyahat, doktorun yaptığı muayene, gibi hizmetler de dayanıksız hizmetlerdir (Tuncer, 2014: 41).

- **Mal veya Hizmetlerin Ait Olduğu Sektöre Göre İşletmeler:** Bu sınıflandırma ürünlerin genel olarak üretiminde kullanılan teknoloji ve ürünün özellikleri açısından gruplandırılmasıdır. Sektöre göre işletmeler üç ana başlık altında incelenir; tarımsal mal üreten, endüstriyel mal üreten ve hizmet üreten işletmelerdir. Bu üç sektör kendi içlerinde de alt başlıklara ayrılır. Şöyle ki, tarımsal mal üreten işletmeler; tarım, ormancılık, avcılık, balıkçılık vb., endüstriyel mal üretenler; maden işletmeleri (kömür ve linyit, petrol ve petrol ürünleri, demir ve diğer madenler) ve sanayi işletmelerine (tekstil, gıda maddeleri, kağıt, ağaç ürünleri, demir çelik ve madeni eşya ürünleri ve diğer), hizmet işletmeleri ise; ticaret, ulaştırma, turizm, banka ve sigortacılık işletmeleri...vb. ayrılır (Tuncer, 2014: 40).

1.3.3.4. Sermaye Sahipliği Bakımından İşletmeler

Sermaye sahipliği veya üretim araçlarının mülkiyetine göre işletmeler dört gruba ayrılır:

- **Özel İşletmeler:** Üretim araçlarının özel kişilerin elinde bulunan ve belli amaçlar doğrultusunda, bir ya da çok sayıdaki kişinin çeşitli oranlarda sermayelerini bir araya getirerek oluşturdukları işletmelerdir. Her türlü alanda, düzeyde ve boyutta faaliyetde bulunabilirler (Karalar, 2001: 30).
- **Kamu İşletmeleri:** "Sermayesinin tamamı devletçe veya devlete ait kuruluşlar tarafından temin edilerek kurulan ve devletin veya devlet kuruluşlarının sahibi bulunduğu işletmeler kamu işletmele-

ridir" (Yıldırım, 2000: 82). Genellikle bu tür işletmeler kar amacı gütmeyen, toplumsal fayda sağlamayı hedefleyen işletmelerdir (Örneğin, devlet okul ve hastaneleri, toplu taşımacılık işletmeleri vb.).

- **Karma İşletmeler:** "Sermayesinin bir kısmı özel kişi veya kuruluşlar, bir kısmı da devlet veya devlete ait kuruluşlar tarafından temin edilerek ortaklaşa kurulan ve işletilen kuruluşlara karma işletmeler denir"(Yıldırım, 2000: 83).
- **Yabancı Sermayeli İşletmeler:** "Bu işletmelerin kuruluşunda diğer ülke yatırımcıları, ya gittikleri ülkede yatırım yaparak yüzde yüz "yabancı sermayeli bir işletme" kurmakta ya da gittikleri ülkenin özel, devlet veya karma nitelikteki ulusal işletmeleriyle ortak yatırımlar gerçekleştirmektedir" (Tuncer, 2014: 42).

1.3.3.5. Hukuki Yapıları Bakımından İşletmeler

"Hukuki yapılarına göre işletmeler; ülkelerin hukuk sistemine göre farklılık gösterir. Ancak, genelde tüm ülkelerde geçerli olan hukuksal biçimler de vardır. Yasal ayrıntılar olarak birbirinden farklı değerlemeler olsa da, bu hukuksal biçimler uluslararası düzeyde birbiriyle çok yakındır.

Hukuk sistemimizde işletme biçimleri aşağıdaki gibi bölümlendirilebilir:

- **Özel Kişi İşletmelerin Hukuksal Biçimleri**
  - Kişi Şirketleri
    - Tek kişi işletmesi
    - Adi şirket
    - Kollektif şirket

- Adi komandit şirket
- Sermaye Şirketleri
  - Anonim şirket
  - Limited şirket
  - Sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket
  - Kooperatif şirket
  - Dernek ve tesislerin şirketleri
- **Kamu İşletmelerin Hukuksal Biçimleri**
  - Kamu İktisadi Teşebbüsleri
    - İktisadi devlet teşekkülleri
    - Kamu iktisadi kuruluşları
  - Yerel Yönetim İşletmeleri
  - Katma Bütçeli Yönetimlerin İşletmeleri
  - Döner Sermayeli İşletmeler
- **Yabancı Sermayeli İşletmeler"** (Karalar, 2001: 31).

1.3.3.6. Ulusal Kökenleri Bakımından İşletmeler

Ulusal kökenlerine göre işletmeler; ulusal, uluslararası ve çokuluslu işletmeler olarak üç kola ayrılır.

- **Ulusal İşletmeler:** Ülke sınırları içerisinde kurulu olan ve kapital ve yönetim açısından başka bir ülkeye bağlı olmayan her türlü işletmelerdir (Karalar, 2001: 31).
- **Uluslararası İşletmeler:** Yalnızca kendi ülkesi ile sınırlı kalmayıp başka ülkelerde de çeşitli dallarda uğraşta bulunan aynı zamanda sınırlı kapital yatırımlarına sahip olan ve çoğunlukla yönetimlerinin ana işletme yurttaşlarının elinde bulunduğu, genellikle sanayi,

ticaret ulaştırma, pazarlama gibi alanlarda faaliyet gösteren şletmelerdir (Karalar, 2001: 31).

- **Çokuluslu şirket (ÇUŞ):** "Dünyayı bir tek pazar olarak gören ve durumunu her yerde en kıvamlı kılmak için kaynaklarını - kapital, yönetim, teknoloji - oralara aktaran bir dünya şirketidir. ÇUŞ'lar ekonomik yaşamın her alanında yer alırlar ve uğraşlarını pek çok ülkeye yayarlar" (Karalar, 2001: 32).

1.3.3.7. Ekonomik Birleşmeler Bakımından şletmeler

"şletmelerarası anlaşmalara göre şletmeler; pazarlara daha çok egemen olma, tek başlarına gerçekleştirmeyecekleri işleri ortaklaşa gerçekleştirme, daha yeterli olanaklara kavuşma ve sonuçta daha yüksek karlar sağlama amacıyla aralarında gizli ya da açık anlaşmalar yaparlar.

Başlıca anlaşma çeşitleri şunlardır: Kartel, tröst, konsern, konsorsiyum, centilmen anlaşmaları, tam birleşme, holding" (Karalar, 2001: 32).

1.3.3.8. Büyüklüklerine Bakımından şletmeler

şletmeleri büyüklüklerine göre bölümlendirmede kullanılan geliştirilmiş ölçütler yetersizdir. Buna sebep, söz konusu ölçütler üzerinde ortak bir görüş birliğinin olmamasıdır. Kullanılan ölçütler nicelik veya kantitatif (personel sayısı, sermaye miktarı, satış miktarı ve tutarı vb.) ve nitelik veya kalitatif özelliklerine göre iki yere ayrılır (Tuncer, 2014: 42).

"Genellikle kabul görmüş bir yaklaşıma göre şletmeler, söz konusu ölçütlerden bazıları da kullanılarak, büyük şletme, orta şletme, kü-

çük işletme ve cüce işletme olmak üzere ayırırma tabi tutulabilirler" (Tuncer, 2014: 42).

Bundan başka işletmeler; süreklilik, riske katlanma, yönetim biçimleri vb. özelliklere göre türlendirilir (Karalar, 2001: 32).

1.4. FABRİKA

Genel olarak işletmeyle aynı anlamı taşısa da, daha çok fiziksel üretim gerçekleştiren işletmelerin fabrika olarak adlandırılması günümüzde daha da yaygınlaşmıştır.

Fabrika kavramı, zanaatkar üretimden sanayiye geçiş sırasında ortaya çıkmıştır. İlk başlar daha çok manüfaktür olarak adlandırılken, sonraları yerini fabrika terimine vermiştir (Tezgel, 2013: 99).

1.4.1. Fabrikanın Tanımı

"Fiziksel üretimin yapıldığı belirli ve sabit bir alan içinde yer alan bina ve tesislere *fabrika* denir. Halbuki izmet için belirli bir yerde üretilme söz konusu değildir. Bir şehrin sınırları, ülkenin bölgeleri veya dünyanın her yeri hizmetin görüldüğü alan ola bilir. Bu bakımdan hizmet üretiminde uzaklık, taşıma ve haberleşme sorunlarının daha fazla ağırlık taşıdığı ireli sürülebilir" (Kobu, 2005: 37).

1.4.2. Fabrikanın Çeşitleri

"Fabrika içindeki iş akışının kolay planlanması ve taşımaların minimum düzeyde tutulabilmesi için binanın tek kat üzerine inşa edilmesi şarttır. Üretim yöntemleri veya arazi sınırlamaları zorlamadıkça çok katlı binaya gidilmez. Çimento, rafineri, yapay gübre vb. endüstri dallarında fabrika binaları üretim prosesinin bir gereği olarak çok katlı olurlar. Ağır

makinaların kullanıldığı üretim faaliyetlerinde çok katlı binalar hem inşaat hem taşıma masraflarının yüksekliği dolayısı ile sakıncalıdır. Modern fabrika binalarının inşaatında genel eğilim; tek kat üzerine penceresiz, yapay aydınlatmalı, çelik iskeletli sistemlerin tercih edilmesi şeklindedir" (Kobu, 2005: 188-189).

Fabrikalar çatı şekillerine göre de düz çatılı, kubbe çatılı, üçgen çatılı, ortası yüksek çatılı , yüksek düz çatılı ve testere dişli çatılı olarak da bir birinden farklılık gösterirler. Çatıların farklı şekillerde olması, fabrikada gerçekleştirilen ürüne bağlı olarak ve fabrika içi düzenlemenin gereğince ortaya çıkar.

İKİNCİ BÖLÜM

FABRİKA YERİNİN SEÇİMİ

"Bir işletmenin kurulması, belli bir alana belli bir yatırımın yapılması demektir. Yapılacak yatırımın verimliliği, karlılığı bu konudaki kararların tutarlılığına bağlıdır" (Karalar, 2001: 39). Küçük ve orta boyuttaki işletmelerin kuruluş çalışmalarının büyük ölçekli işletmelere kıyasla daha rahat olması, girişimcilerin deneyimi, sezgisi, kestirimi ve girişkenliğini ön plana çekmektedir. Söz konusu işletmelerin fizibilite araştırmalarının fazla ayrıntılara dayalı yapılmaması onların başarı elde etme olanağını diğerlerine göre yükseltmektedir. Büyük ölçekli işletmelerde ise çok ayrıntılı araştırmalar ve titizlikle incelenen kuruluş çalışmaları söz konusudur (Karalar, 2001: 39).

2.1. KURULUŞ KARAR SÜRECİ

Kuruluş çalışmaları veya yatırım projesinin hazırlanma süreci yatırım yapma fikrinin doğuşu ile başlar ve sırasıyla yapılabilirlik (fizibilite) çalışmaları, yapılabilirlik projesi, değerlendirme ve yatırım kararı, kesin proje, projenin uygulanması ve en son olarak da üretime geçiş kararının alınması aşamalarından oluşmaktadır (Karalar, 2001: 39-41).

- **Yatırım Düşüncesi:** "Yatırım düşüncesini doğuran etkenler incelendiğinde bu düşüncenin değişik nedenlerle ortaya atılabildiği görülebilmektedir. Talep artışı, işletmenin gelişme politikası, maliyetin düşürülmesi, yeni mamul imali, yenileme gibi konular yatırım düşüncesini ortaya çıkarabilmektedir" (Güvenli, 1997: 13/ Cinnioğlu, 2006: 11-12). "Ülkenin ekonomik yapısı, pazar durumu, rekabet durumu, dışsattım ve dışalım olanakları, teknoloji, do-

ğal kaynaklar gibi etkenler, bu düşüncenin belli biçimlerle oluşmasını etkileyebilecektir" (Karalar, 2001: 39).

- **Yapılabilirlik (Fizibilite) Araştırmaları:** Fizibilite çalışmalarının işletmeden işletmeye göre fark gösteren maliyetleri, çalışma sonucu karşılaşılabilecek olumsuz sonuçlardan dolayı risk olanağını azaltmak için hemen yapılmaması gerekir.

Her bölgenin farklı kaynak yapısına ve potansiyele sahip olduğunu dikkate alarak yapılan fizibilite araştırmalarının bulgularının girişimcilerin beklentilerini karşılamaması durumunda yaranan finansal kayıplardan korunmak amacı ile daha düşük bütçe ile yapılan ön yapılabilirlik çalışması, risk faktörünü de azaltıcı yönde pozitif bir etki yapmaktadır (İnskeep, 1991: 40 / Cinnioğlu, 2006: 13).

Ön yapılabilirlik aşamasında, üç konu ele alınmaktadır (Cinnioğlu, 2006: 13-14):

1) *"Proje fikri ya da fikirleri kapsamlı bir fizibilite etüdü gerektiriyor mu? Elde edilen bilgi ve veriler çevresinde belki ön elemenden geçen proje fikirleri bu kezlenecektir. Çünkü daha sağlıklı bilgi toplanmıştır.*

2) *Eğer kapsamlı bir fizibilite etüdü gerekiyorsa, hangi konular (Örneğin, pazardurumu, teknoloji durumu, yatırım maliyetleri vb.) daha çok dikkatli bir araştırma ve inceleme gerektirmektedir. Çünkü, yapılabilirlik amacıyla toplanan bilgi ve verileri ışığında bazı konular oldukça açık bir biçimde açıklığa kavuşabilir ya da kararlılıkta kalabilir. Bu nedenle kapsamlı bir fizibilite etüdünde hangi konularda fazla inceleme ve araştırmaya gidilemeyeceği, hangi konularda dikkatli bir çalışmaya girişileceği belirlenmelidir.*

3) *Kapsamı belirlenen fizibilite etüdünün nasıl ve kimlere yaptırılacağı, tahmini toplam maliyetinin belirlenmesi bu noktadan gereklidir. Çünkü, kapsamına göre değişmekle beraber, bir yapılabirlik ya da fizibilite etüdü pek çok inceleme ve araştırmaların yerine getirilmesini gerektirir ve bu nedenle de bir grup uzmanın birlikte çalışmasını zorunlu kıldığı için maliyeti de yüksektir".*

Ön yapılabirlik çalışmasının sonucunda, planlanan yatırımın bir potensiyele sahip olduğu belirlenirse, fizibilite etüdünün yapılmasına karar verilir. "Fizibilite çalışmaları, beklentiler, parametreler, projeksiyonlar için bir metodoloji sağlar" (Bull, 1995: 234 / Cinnioğlu, 2006: 14).

Bu aşamada yapılan çalışmalar, ekonomik, teknik, finansal ve hukuki analizlerden oluşmaktadır (Cinnioğlu, 2006: 14).

- **Ekonomik Analiz:** "Kurulacak işletmenin ekonomik açıdan verimli, karlı ve ussal olup olmadığını araştırılmasıdır" (Karalar, 2001: 40).

Ekonomik araştırmalar üç kısımdan oluşmaktadır; piyasa etüdü ve talep tahmini, kuruluş yeri ve konumluk yer seçimi, büyüklük (kapasite) belirleme. Piyasa etüdünün yapılmasında maksat, işletmenin üreteceği mal ve hizmet miktarlarını saptamak, tüketici beklentilerine uyum sağlamak, satın alma güç ve arzularını belirlemektir. Öte yandan işletmenin rakip firmaları değerlendirmesi, benzer ve ikame malları belirlemesi, pazarın o andaki ve gelecekteki durumunu analiz etmesi vb. amaçlar güdülmektedir. Kuruluş yeri belirleme analizini işletme için büyük önem taşımaktadır ve faaliyet planlarını doğrudan etkileyeceği bir araştırmadır. Konuyu kapsamlı olarak ileride ele alacağız. Kuruluş

yerini belirleyen girişimci, hangi miktarda üreteceği karar vermek için büyüklük ve kapasite analizine ihtiyaç duymaktadır. "İşletmelerin büyük veya küçük şeklinde sınıflandırılmasında kullanılan en somut ölçüt, üretim işletmeleri için geçerli olan kapasitedir" (Tuncer, 2014: 94).

- **Teknik Analiz:**"Bu analiz aşaması genel olarak düşünülen projenin teknik olarak yapılabilirliğini inceleme ve araştırmayı amaçlar. Eğer projenin gerçekleştirilebilmesi için alternatif teknolojiler varsa bunların değerlendirilmesi ve uygun olan teknolojinin seçilerek imalat için gerekli fiziki sermaye ihtiyacının tahmin edilmeside bu analiz kapsamındadır" (Cinnioğlu, 2006: 15).

Bunu da vurgulamak gerekir ki, genelde bu analiz aşamasının teknik ağırlıklı olmasına rağmen, ekonomik boyutu da son derece önemlidir. "Kuşkusuz genel amacı yukarıda belirtilen teknik analiz sonucu, eğer proje teknik olarak yapılabilir değilse ya yeni teknolojik olanaklar yeniden araştırılmalı (belki bazı bilgiler eksiktir) ya da projeden vazgeçilmelidir" (Sabuncuoğlu, 2001: 108 / Cinnioğlu, 2006: 15).

- **Finansal Analiz:**"Kurulacak işletmenin değişmez değer yatırım maliyetleri ile döner sermaye gereksinmesinin belirlenmesi, gelir ve gider kestirimlerinin yapılması, finansman kaynaklarının saptanması, işletme karlılığının saptanması ve bununla ilgili değerlendirmelerin yapılmasını kapsar" (Karalar, 2001: 40).
- **Yasal Araştırmalar:**Bu tür araştırmaları iki aşamalı olarak incelemek gerekir. Şöyle ki; önce kurulacak işletmenin ülke

yasalarına göre hukuki şeklinin ve konusunun belirlenmesi ve ülke kanunlarına uyumlaştırılması gerekir, sonraki aşamada ise, bir girişimin kuruluş fikrinin doğmasından faaliyete geçişine kadar süreyi kapsayan zaman diliminde gerekli olan yasal kuruluş işlem ve formalitelerin araştırılması gerekmektedir (Tuncer, 2014: 102).

- **Örgütsel Araştırmalar:**"İş analizi, iş bölümü ve uzmanlaşma, yetki ve sorumluluk dağılımı, iletişim kanalları, çalışacak kişilerin belirlenmesi, örgüt şemasının çıkarılması çalışmalarıdır" (Karalar, 2001: 40).
- **Yapılabilirlik Projesi (Ön Proje):** Yatırım projesi kararını kesinleştirmeden önce ön proje çalışmaları ile değerlendirme yapılır. "Bir projenin elverişli olup olmadığını, noksan, zayıf ve hatalı hususlarının bulunup bulunmadığını, ekonomik ve teknik ömrü içerisinde kendisini ödeyip ödemeyeceğini veya karlılık derecesini ölçmek için yapılan çalışmaya proje değerlendirilmesi denir" (Kargül, 1996: 10 / Cinnioğlu, 2006: 17).

Projenin değerlendirme amacı, en belirgin yönüyle yatırım yapacak olan kişilerin çıkarlarının güdülmesidir. Proje ile kıt kaynakların kullanımı açısından yatırım projesinin değerlendirilmesi, kullanılacak kaynaklarla kıt kaynakların karşılaştırılarak yarar sağlama olanağının ölçümlenmesidir (Güvenli, 1997: 27 / Cinnioğlu, 2006: 17-18).

- **Değerlendirme ve Yatırım Kararı:** "Ön proje esas itibariyle, girişimci ve yatırım yapma fikrine sahip diğer kişilere, beklentilerine ulaşabilme konusunda, projenin neler sağlayabileceği hususunda bilgiler verir" (Tuncer, 2014: 78).

Ön proje değerlendirmeleri iki yönden; girişimci ve toplumsal yönünden yapılır. Girişimci yönünden değerlendirme ölçütü yatırımın karlılık (rantabilite) oranlarıdır. Bu hususta yapılacak değerlendirmeler; ticari karlılık ve finansal analizlerin kapsadığı öz kaynak ve yabancı kaynak maliyetleri, likidite oranları, faaliyet oranları vb. gibi analizlerdir (Cinnioğlu, 2006: 18).

Toplumsal yönden değerlendirmeler ise genelde özel girişimcilerin üzerinde durmadıkları analizlerdir. Kuruluşun ekonomi genelinde sağladığı katkı dikkate alınarak yatırım kararı verilmektedir. Özellikle kamu yatırımları ve özendirme tedbirlerinden yararlanacak özel girişimlerde kullanılır (Karalar, 2004: 67 / Cinnioğlu, 2006: 18).

- **Kesin Proje:** Ön proje değerlendirmesinden sonra yatırım projesi onaylanırsa, kesin projeye geçilir.

"İşletmenin kapasitesi, büyüklüğü, hukuksal yapısı, yapılacak harcamaların ayrıntısı, alınacak her türlü donanım, bunların teknik özellikleri ve maliyetleri gibi her türlü ayrıntı kesin projede yer alır" (Karalar, 2001: 41).

- **Projenin Uygulanması (Yatırım):** Yatırımın gerçekleştirildiği bu aşamada, projenin gerektirdiği her türlü somut çalışmalar bitirilmekte ve işletmeye geçiş aşamasına hazırlık yapılmaktadır (Karalar, 2001: 41). "Uygulama; arsa alınması, yapı ve tesis işlerini, makine ve benzeri varlıkların satın alınmasını ve montaj çalışmalarını kapsamaktadır" (Güvenli, 1997: 27 / Cinnioğlu, 2006: 19). Aynı zamanda gerekli olan yasal işlemler ve izinler alınarak fiziksel olarak yatırım gerçekleştirilir (Tuncer, 2014: 78).
- **Deneme Üretimi ve Kesin Üretime Geçiş:** Yatırım aşaması da bittikten sonra deneme amaçlı üretim yapılır. Üretilen malın uy-

gunluğu test edilir (varsa, eksiklikler giderilir) ve kesin üretime geçilir. Ve böylece yatırım süreci tamamlanır (Karalar, 2001: 41).

2.2. KURULUŞ ÇALIŞMALARINI DEğERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

"İŞletmenin yatırım fikri olarak ortaya çıkmasından, yatırım faaliyetlerinin bitirilmesi aşamasına kadar, alınacak kararların ve yapılacak tüm çalıŐmaların belirli ölçütlerin süzgecinden geçirilerek, değerlendirilmeleri gerekir" (Tuncer, 2014: 80). Değerlendirme sırasından yapılan çalışmalar  ölçüt açısından değerlendirilir (Tuncer, 2014: 80-83):

- **Verimlilik (Prodüktivite) Ölçütü:** Verimlilik ölçütünün kesin bir tanımını bulunmamaktadır. Genellikle ıktı (output) ve bu ıktıları elde etmek için kullanılan girdi (input) arasındaki kıyaslama olarak denilebilir. Verimlilik, türlerine göre; belli bir üretim ya da faaliyet dönemi sonu elde edilen toplam çıktıların, bu ıktıları elde etmek için kullanılan girdilere oranlanmasına göre *toplam verimlilik*, üretilen çıktıların tüm girdilere değil, sadece bir faktöre göre oranlanması açısından ise *kısmi verimlilik* olarak iki türe ayrılır (Tuncer, 2014: 80-81).
- **İktisadilik veya Ekonomik Verimlilik (Rasyonelite) Ölçütü:** Bir ürünün satışından elde edilen gelir ile maliyet giderlerinin karŐılaŐtırılmasıdır. Ekonomik verimlilik bir taraftan satış gelirlerini artırmak, diğer taraftan da üretim giderlerini minimize etmeyi temel alır. İktisadilik, üretim satış gelir tutarının üretim maliyet giderleri tutarına bölünmesiyle hesaplanır. Alınan sonuç; 1den büyük ise işletme kazançlı ve ekonomik verimliliği yüksek, 1e eşit ise başa başta ve gelirleri giderlerini karŐılamakta, 1den küçük ise

zararda ve ekonomik verimliliği düşük olarak değerlendirilir (Tuncer, 2014: 81-82).

- **Karlılık veya Sermayenin Verimliliği (Rantabilite) Ölçütü:** "Belli bir dönemde elde edilen karın o dönemde işletmede kullanılan sermayeye oranıdır. Bu genel tanımdan hareketle, karlılık ölçütünün işletmenin kuruluş, faaliyet dönemi ve bu dönemin sonu için, değerlendirme ölçütü olarak kullanılabilir şekilde düzenlenmesi mümkündür" (Tuncer, 2014 :82).
- **Diğer Değerlendirme Ölçütleri:** Diğer değerlendirme ölçütlerinden olan *etkenlik* çıktıların üretilmesinde kullanılan girdilerin net verimli kullanıldığını ölçer. Etkililik ise, gerçekleşen çıktının (ulaşılan sonuç), planlanan çıktıyla karşılaştırılarak işletmenin amacına hangi düzeyde ulaştığını tespit eder (Tuncer, 2014: 82-83).

2.3. FABRİKA YERİNİN SEÇİMİ

Daha önce bahsedilen yatırım karar sürecinde değinilen kuruluş çalışmalarında, fizibilite etütlerinde ekonomik araştırmalardan bahs ederken, kuruluş yeri seçimi işletmelerin faaliyet planının doğrudan üzerinde kurduğu en önemli faktördür. Bundan sonraki konularda fabrika yerinin seçimi (veya kuruluş yeri) kavramı ve önemi, fabrika yerinin seçiminin etmenleri, fabrika yerinin seçimi süreci, fabrika yerinin seçiminde karşılaşılan sorunlar ve onların çözümü aynı zamanda fabrika yerinin seçimi metotlarından geniş olarak bahs edeceğiz.

2.4. FABRİKA YERİ KAVRAMI VE ÖNEMİ

Çeşitli kaynaklarca farklı biçimde tanımlanan kuruluş yeri veya fabrika yeri için yapılan tanımlandırmalar değişik açılardan ele alınsa da

genel olarak aynı kavram olarak algılanmaktadır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

- Kuruluş yeri, "işletmenin amaçlarına ulaşmada faaliyetlerini verimli, eko-nomik ve karlılık ölçütlerine uygun şekilde yürütülmesine imkan veren yerdir" (Tuncer, 2014: 86).
- Kuruluş yeri; "işletmelerin tedarik, üretim, stok ve lojistik gibi temel faali-yetlerini ve işlevlerini gerçekleştirdiği ve iktisadi hedeflerini sürdür-bildiği, işletme politikalarına ve amaçlarına en uygun yerdir" (Barutçu-gil, 1998: 72 / Bal, 2015: 1).
- "Bir işletmenin yaşaması ve gelişmesi için zorunlu olan, faaliyette bulu-nulan işkolunun gerektirdiği bütün özellikleri bünyesinde taşıyan, en dü-şük maliyetle en yüksek karı sağlayabileceği düşünülen hayat alanıdır" (Mete, 2008: 2).
- "Üretim faaliyetleri için gerekli teknik ve ekonomik koşulları diğer yer-lere göre en elverişli biçimde sağlayan, dolayısıyla girişimciyi başarılı kılan yer kuruluş yeridir" (Cemalcılar, 1976: 48 / Demirdöğen, 1988: 1).
- "Kuruluş yeri konusunda yoğun çalışmalar yapan Alfred "iş alanı" gibi ibareleri kap-sayan, üretimin yer bakımından dağılışı veya bir yerde top-lanması ile ilgili ekonomik, sosyolojik ve kültürel belirtileri de içine alan bir kavram olarak tanımlamaktadır"(Birsal ve Cerit, 2009: 2 / Önel, 2014: 4).

Tanımlardan çıkan sonucu bir cümle ile yorumlarsak; kuruluş yeri işletmelerin temel fonksiyonlarını hedeflerine ulaşma doğrultusunda ye-rine getirebilmesi ve dolayısıyla kendi yaşamını sürdürebilmesi için, bu-nun yanında maliyetlerini minimize ederek karını da maksimum yapma-ya uygun belirlenmesine olanak sağlayan işletmenin ilkin faaliyetlerini yürüttüğü yerdir.

Fabrika yerinin (veya kuruluş yeri) hangi öneme sahip olduğu tanımları açıklarken anlaşılmaktadır. Bu nedenle fabrika yerinin belirlenmesi işletmenin kurulması aşamasında onun gelecek faaliyetlerine doğrudan etki edeceği için dikkatle araştırılmaktadır. Kuruluş yeri seçimi, "işletmelerin çeşitli kuruluş yeri alternatifleri arasından amaçlarına en uygun yeri belirlemesi olarak ifade edilir" (Tavakkoli-Moghaddam, 2011: 127 / Burhan, 2015: 4).

Fabrika yerinin seçiminin belli başlı etmenlerine geçmeden önce vurgulamak gerekir ki, kuruluş yeri seçimi çeşitli açılardan değerlendirilir.

İşletmeler maliyet açısından kuruluş yerini değerlendirirken, aday konuma göre değişen sabit giderlerle (kira, ısınma, elektrik, bakım-onarım vb.) birlikte, üretimde kullanacağı girdileri elde etme, çıktılarının hedef kitleye ulaşma olanakları ve diğer değişken maliyetleri göz önünde bulundurmalıdır.

Bunun yanısıra işletmenin içinde bulunduğu tüm fiziksel ve fiziksel olmayan üretim olanaklarının rakip işletmelerin sahip olduğu varlıklarla kıyaslanması da fabrika yerinin seçimi aşaması zamanı yapılan değer ölçütleridir.

Kuruluş planı yapılan işletmenin en başta onun hukuki yapısı ve faaliyet türü de fabrika yerinin seçiminin önemini artırmaktadır.

Toplumsal faydanın gözetilmesi açısından bakıldığında ise işletmenin faaliyetlerinin çevresel faktörlere etkileri (Örneğin, tehlikeli maddeler üreten bir tesisin yaşam alanlarından uzakta inşa edilmesi gibi) fabrika yerinin seçiminin önemini arttıran unsurlardandır.

2.5. OPTİMAL KURULUŞ YERİ SEÇİMİ

Fabrika yerinin seçimi zamanı tüm maliyetlerin minimizasyonu amaçlanmalıdır. "Üretim ve dağıtım maliyetlerinin alt sınırının belirlenmesi nedeniyle kuruluş yeri, işletmenin rekabetçi konumu üzerinde büyük bir etkiye sahiptir" (N.Dervitsiotis, 1981: 382/Demircioğlu, 2010: 5). İşletme yöneticileri kuruluş yeri seçim kriterlerini belirlerken beklentilerini optimum şekilde karşılamayı ve dolayısıyla optimal fabrika yerini seçmeyi hedeflerler.

"Optimal kuruluş yeri, işletmenin kuruluş ve işleyiş amaçlarını en iyi biçimde gerçekleştirmesine imkan verirken aynı zamanda iktisadi, verimli ve karlı çalışmasını sağlayan yerdir" (Demircioğlu, 2010: 5).

Optimal kuruluş yeri seçilirken; verimlilik, iktisadilik, karlılık, etkinlik ve optimallik faktörlerinin dikkate alınması gerekmektedir (Tekin, 2005: 48/Demircioğlu, 2010: 5-6).

- *Verimlilik*; işletmede bir dönem içerisinde belirli girdiler kullanılarak elde edilen mal ve hizmet üretiminde bir önceki döneme göre meydana gelen artıştır.
- *İktisadilik*; belirli girdilerle elde edilen mal ve hizmet üretiminin birim başına düşen maliyetin minimum olduğu durumu gösterir.
- *Karlılık*; belirli bir dönemde kullanılan sermayenin verimliliğini ifade etmekte olup, sermayedeki artışı gösterir.
- *Etkinlik*; işletmenin önceden belirlenen amaçlarına ve hedeflerine ulaşabilme derecesini ifade etmektedir. Etkinlik, işletme faaliyetlerinin etki ve verimliliğiyle yakından ilgilidir.
- *Optimallik*; verimlilik, iktisadilik, karlılık ve etkinlik ölçütlerinin karışımının bir sonucu olup, bu faktörler göz önünde bulundurularak alınan kararlar optimal kararlardır".

2.6. İŞLETME POLİTİKALARI AÇISINDAN KURULUŞ YERİ SEÇİMİ

"İşletmelerin kuruluş aşamasında kuruluş yerinin seçimi verilecek bir karardan çok sorun niteliğini taşımaktadır. Bu sorunun işletmenin politikalarının gerçekleşmesi aleyhinde çözümlenmesi gibi bir sonuç işletme varlığını tehdit edebilecek düzeyde sorunlarla baş başa bırakabilmektedir. Muhakkaktır ki kuruluş yerinin amaçlar ve politikalar açısından doğru seçimi başarıyı kati kılmaz ancak yanlış verilmiş bir kuruluş yeri seçimi başarısızlığı beraberinde getirir" (Demir, 1978: 8 / Bal, 2015: 11).

Yeni kurulan, mevcut yerel ve uluslararası boyutta faaliyet gösteren işletmelerin yürüttükleri politikalar da kuruluş yerinin seçiminden etkilenmektedir.

Fabrika yerinin seçimi yeni kurulan işletmelerin başarı elde etme koşullarına etki ederken mevcut işletmelerin de gelişen teknoloji dünyasında bundan etkilenmediği anlamına gelmemelidir. "Eski girişimler, kuruluş yeri açısından rasyonelliğini yitiren işletmelerini kapatıp, o an için rasyonel görülen başka bir kuruluş yerine göç edebilirler" (Pınar, 1989: 19).

Mevcut işletmeler yer değişim kararını almaları nedenlerini en başta maliyet ve kar faktörlerini gösterirken, yanısıra diğer çevresel unsurlardan da kaynaklanabilir. İşletmelerin kuruluş ile bağlı stratejik planlarını belirleyen bu faktörlerin bazılarını açıklayabiliriz; sosyal faktörler (kentsel dönüşüm projeleri, nüfusun artımı, vb.), ekolojik faktörler (çevre kirliliği yaratacak veya tehlikeli maddeler üreten tesislerin yaşam alanlarından uzaklaştırılması) veya tarımla ilgili faktörler (örneğin, verimli toprakları değerlendirmek amacıyla üretim alanlarını verimsiz bölgelere taşımak) vb.

Uluslararası alanda yapılan işletmecilik faaliyetlerinde kuruluş yeri ile ilgili problemler genelde yatırıma dayalı uluslararası işletmelerde ortaya çıkmaktadır. Uluslararası işletmelerde yapılan kuruluş araştırmaları aslında ulusal boyutta yapılan araştırmaların daha geniş alana uygulanmasıdır.

2.7. FABRİKA YERİNİN SEÇİMİNİ ETKİLEYEN EDEN FAKTÖRLER

Kuruluş yerinin seçimi araştırmalarında ilk olarak yer seçimine etki eden faktörlerin ele alınması gerekmektedir. Bu faktörler işletmenin düşük maliyetle yüksek kar elde etme amacı başta olmakla onun süreklilik ve toplumsal fayda amaçlarını gerçekleştirmek yolunda işletmenin yalnızca kurulduğu an değil tüm yaşam süresince dikkat etmesi gereken hususlardır.

Fabrika yeri etmenlerini genel bir şekilde dört bölüme ayırmak mümkündür (Yıldırım, 2000: 111-118).

2.7.1. İktisadi Faktörler

İşletmenin maliyet-kar karşılaştırmasına yardımcı olan faktörlerdir. Aday kuruluş yerini değerlendirirken üretimle doğrudan ve dolaylı bir şekilde bağlı olan maliyetlerin işletmenin konumuna göre farklılık göstermesi bu faktörlerin aslında ne düzeyde önemli olduğunun göstergesidir.

İktisadi faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz:

2.7.1.1. Hammadde

Bir işletmenin üretimde bulunması için ihtiyaç duyacağı şeyin hammadde olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle işletmenin üreteceği mal cinsine uygun olarak gerekli hammaddeye yakın olması, devamlı ve

güvenilir bir biçimde hammadde akışını temin etmesinin işletme için büyük yararları vardır.

İşletme yöneticisi araştırma esnasında hammadde tedariki açısından aynı potansiyele sahip farklı aday kuruluş yerleri arasında kararsız kalarsa, bu zaman o hammaddeyi elde etmenin ulaşım masrafları bakımından değerlendirilmesini dikkate alar. Bundan başka hammaddenin niteliğine göre (bozulabilirlik vb. gibi özellikler) onun stoklanabilmesi ve diğer etmenleri saptanarak değerlendirilme içine dahil edilmesi de diğer faktörlerin incelenmesini gerekli kılar.

2.7.1.2. Ulaştırma (Taşıma)

Üretim sürecinin çeşitli aşamalarında ulaşım işletmenin önemli fonksiyonlarından biridir. Taşıma masrafları hem girdilerin elde edilmesi, hem de bu girdilerin çıktılara dönüştürüldükten sonra müşteri, aracı, mağaza, bayi ve s. ulaştırılması açısından iki taraftan da yararlı olacak biçimde belirlenir.

Girdilerin istenen nicelik ve niteliğe sahip olması, elde edilme zamanı ve yeri ayrıca fiyat ve ödeme koşulları doğrudan ulaşım olanaklarıyla bağlantılıdır.

Bir fabrikanın kuruluş yerinin doğal etkenleri yer seçiminde her ne kadar önemli olsa da ancak bu her zaman yeterli değildir. Önemli olan işletmelerin rakiplerle ulaşım olanaklarının kıyaslanmasıdır.

Tarihe bakıldığında da her dönem için seçilen kuruluş yerinin o dönem için yaygın olan taşıma araçlarına bağımlı olarak seçildiğini görmek mümkündür. Örneğin su taşımacılığının daha ekonomik olduğu eski çağlarda büyük kentlerin deniz, nehir, göl gibi su havzalarının yakınlığına kurulduğunu görürüz.

Taşıma maliyetleri seçilen yol türüne, kullanılan araca ve mesafeye bağlı olarak değişim göstermektedir. Genellikle taşıma için beş temel

araç kullanılır; demiryolu, havayolu, deniz veya su yolu, karayolu ve boru hattı (Karalar, 2001: 43-44).

2.7.1.3. Pazara Yakınlık

Pazar yakın konumlarda yer alma, kuruluş yeri karalarında güncelliğini saklamıştır. Nüfustaki artışlar ve buna bağlı olarak büyüyen pazarlar işletmelerin kuruluş kararlarının büyük kentlere ve dolayısıyla tüketicilere yakın konumlara odaklanmasına neden olur. Veya tam tersi durumu da olabilir. Talep yetersizliği ile karşılaşan işletmeler kendi konumlarını değiştirmekle başka pazar alanlarına göç ederler.

Pazara yakın olmak, bazı taşınması zor ve pahalı ürünler üreten işletmelere avantaj sağlar. Bunun yanısıra bakım-onarım ve satış sonrası hizmet sağlayan işletmeler için de tüketicilere kolayla ulaşabilmek o işletmelere büyük fayda sağlamaktadır (Karalar, 2001: 44).

İşletmenin kapasitesine göre pazar alanına yakın veya uzak olması farklı düzeylerde öneme sahiptir. "Küçük veya orta büyüklükteki işletmeler belli bir yörenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak faaliyet gösterirken büyük işletmeler tüm ülkenin veya ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurulurlar" (Yıldırım, 2000: 112).

Ayrıca işletmelerin faaliyet konuları da onların pazara olan uzaklıklarını belirleyen faktörlerdir. Örneğin hizmet, perakende ve toptan satış yapan, çabuk bozulan mallar üreten ve büyük kapasiteli işletmeleri hammadde, yarı mamul ve üretim araçları ile temin eden işletmeler pazara yönelik işletmelerdir (Yıldırım, 2000: 112-113).

2.7.1.4. İş Gücü

"İşletmeler için işgücü, yaşamsal önemde ve pahalı bir üretim elementidir. İşletmenin yerleşimi, beceri kazanmış, eğitilmiş ve işletme amaçlarına yönelik olarak çalışan işgücü sunumuna büyük ölçüde bağlıdır. İşgücünün büyüklüğü, becerisi, ücret düzeyleri, sendikalaşma dere-

cesi ve çalışanların işe ilişkin tutumları kuruluş yeri seçiminde önem taşır" (Karalar, 2001: 44).

Belirli kuruluş yeri seçerken bölgenin nüfus yapısının içinde işgücü miktarının yanında yeterli vasıflı işgücünün de bulunması dikkat edilen hususlardandır. İşletmelerin kalifiye işçi elde etme olanakları onların hangi bölgelere yoğunlaşma konusunda yönlendirir. Kalifiye işgücünü kendi yetiştirmesi durumunda işletmeler, dışarıdan alınan eğitim hizmetlerinden yararlanabilir. Fakat eğitim masrafları kuruluş giderlerini yüksek düzeylere çıkarabilir (Yıldırım, 2000: 113).

Günümüz işletmecilik tecrübesinde yaygın olan stratejilerden biri de işletmelerin işgücünün ucuz ve yoğun olduğu bölgelere taşınmasıyla maliyetleri azaltıcı yönde yarar sağlamaktır. Bunun aksi durumunda ise işgücünün daha az ve uzman kesimden oluştuğu ve sermaye ağırlıklı kurulan işletmeler daha çok emeyin sermayenin yerine geçemediği durumlarda görülmektedir (Yıldırım, 2000: 114).

2.7.2. Doğal Faktörler

Doğal faktörler işletmenin faaliyeti boyunca karşılıklı etkileşimde bulunduğu faktörlerdir. Fabrika yerinin seçiminde işletmenin doğayla olan ilişkileri ve doğadan sağlayacağı yarar bakımından doğal faktörlerin incelenmesi gerekmektedir.

2.7.2.1. Enerji ve Su

Enerji genelde tüm işletmelerin temel gereksinimlerini oluştursa da her işletme farklı miktar ve düzeyde enerji talep etmektedir. İşletmelerin ürettiği mal cinsine bağlı olarak böyle bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kullanılacak enerji türü de üretilen mamulle doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle yer seçimi zamanı işletme, gerekli enerji kaynağına en az maliyetle ulaşmayı amaçlar. Petrol, doğal gaz, kömür başlıca üretimde kullanılan yakıtlardır. Gelişen teknolojiler ışığında son dönemler

alternatif enerji kaynakları (su, güneş ve rüzgarla çalışan elektrik santralleri) da kullanılmaktadır (Karalar, 2001: 45).

İşletmeler için enerji ile beraber su da büyük önem taşımaktadır. İşletmeler üretimde direkt malzeme ve yan işlemlerde kullanmaları bakımından farklı biçimde suya gereksinim duyarlar.

2.7.2.2. İklim ve Doğa Koşulları

İklim faktörü eskiye kıyasla gününüzde bazı alanlar için önemini yitirmiştir. Bunun sebebi üretimin kapalı mekanlarda yapılması, doğrudan hava şartlarından etkilenmemesidir. Tarım, inşaat, lojistik ve diğer işletmecilik faaliyetleri ise iklim koşullarından etkilenmektedir.

İklimin yanında bölgenin rölüf yapısı ve jeolojik koşulları da kuruluş aşamasında incelenmesi gereken konulardır.

2.7.2.3. Atıklar

İşletmelerde doğaya karşı olan duyarlılık yalnızca yasal düzenlemelerin yaptırımını ile değil aynı zamanda işletmenin toplumun refahını gözetmek adına kendisinin beşeri bir borç olarak üstlenmesi gerekir.

İşletmelerin mamül cinsine göre atıkları da nitelikleri bakımından farklılık göstermektedir. Atıkların bazıları yalnızca çevre kirliliği yaratırken, bazıları doğayla temas ettiğinde tehlikeli maddelere dönüşe biliyor. Bu nedenle atıkların sebep olabileceği tehlikeli durumları önlemek için tehlikeli atıklarla çalışan fabrika ve tesislerin yerleşim alanlarından kenarda kurulmasına dikkat edilmelidir.

2.7.3. Sosyal ve Psikolojik Faktörler

"İşletmenin kuruluşunda çok önemli bir role sahip olmamakla birlikte sosyal ve psikolojik etkenlerden de söz edilebilir. Söz gelişi, işletmenin kurucuları kendi bölgelerine hizmet etmek yada o bölgede işletme kurarak çevrede saygınlık kazanmak amacını güdebilir. Tersini düşünülüğünde yani başka yörede işletme açılması halinde o bölgeye

gelecek işgücünün bağlı bulunduğu yöreden, gelenek ve göreneklerinden kopması yalnızlık ve özlem duygularına neden olabilir" (Sabuncuoğlu, 1997: 110).

Ayrıca aday bölgenin genel kültürel yapısı ve beklentilerinin değerlendirilmesi de kuruluş yeri araştırması zamanı sosyal-psikolojik faktörlerin alanına giren konulardır.

2.7.4. Psikolojik, Fizyolojik ve Politik Faktörler

Müteşebbislerin her yörede işletmecilik faaliyetlerine girmemesi işletmelerin bölgesel dağılımında eşitsizlikler yaratır. İşletmelerin toplandıkları bölgelerin ekonomik, sosyal ve ekolojik yapısı diğerlerine göre farklılık göstermeye başlar.

Devlet ülke genelinde ekonomik kalkınmanın dolayısıyla halkın refah düzeyinin eşit bir biçimde mümkün olmasa da aynı olacak duruma yakın olarak dağılımını temin etmek için müteşebbisleri çekmek için bazı teşvik edici etkinlikler yapma yoluna gider. Devletin bu politikalarına örnek olarak alt yapı ve üst yapı yatırımlarını göstermek mümkündür.

2.7.5. Diğer Faktörler

Açıklanan faktörler dışında kalan ancak aynı oranda öneme sahip olmayan faktörler de vardır. Bunlara yerel yönetimlerin koyduğu vergi, resim, harçlar gibi ödemelerin bölgeden bölgeye farklılık göstermesi veya bölgenin kültürel koşulları örnek olarak gösterilebilir.

2.8. FABRİKA YERİNİN SEÇİMİNİN AŞAMALARI

Fabrika yerinin seçimi üç aşamada ele alınır. Bu aşamalar sırasıyla; ülke seçimi, bölge seçimi ve arsa seçimidir.

- **Ülke Seçimi:** Son zamanlar uluslararasılaşma prosesinin derinleşmesi ile bir çok işletmeler faaliyetlerini dünya çapında yürütmeye devam etmektedir. Globalleşme sürecine ayak uydurabilmek için

işletmeler faaliyetlerini dünya yönelimli planlamak ve uygulamak zorundadır.

"Globalleşme yöneliminin ortaya çıkması ile birlikte verimlilikte, etkinlikte, kalitede ve maliyette dünya standartlarına ulaşmayı sağlayacak ülke, işletmenin kurulacağı ülke olarak seçilmiştir" (Orundaş, 1998: 17).

- **Bölge Seçimi:** Yalnızca belirli bir ülkede satış yapmayı planlayan veya satışı gerçekleştiren işletmeler, kuruluş yeri için belirlediği ülke içinde seçeceği bölge büyük önem taşımaktadır (Orundaş, 1998: 18).

"Belirlenecek bir satış veya üretim alanını içine alan bir bölge veya şehrin seçimine "bölge seçimi" denir" (Orundaş, 1998: 18).

Bölge seçimi, işletmelerin kuruluş yeri ve işleyişinde gerekli faktörlerin aday bölge içinde bulunup bulunmadığı, bulunan faktörlerin işletmeyi ne yönde etkileyeceği gibi araştırmaların yapıldığı analizlerden oluşur (Orundaş, 1998: 18).

"Bir işletme faaliyetlerini nerede yürüteceğine ilişkin kararlarını etkileyen pek çok faktör vardır. Kararlarını azamileştirmeye çalışan bir işletmenin çeşitli coğrafi mekanları gözden geçirerek aralarında en iyisini seçtiğini varsaymak yerinde bir tutum olacaktır" (Lobley, 1995: 93 / Orundaş, 1998: 18).

"Bölge seçimi sırasında işletmeciler büyük oranda devletin yatırımları planlama ve teşvik önlemlerinin etkisi altında kalır. Gerek kredi olanakları, vergi indirimleri gibi parasal önlemlerle, gerekse endüstrileşmesi amaçlanan bölgelerde devlet eli ile kurulacak olan organize sanayi bölgeleri, endüstriyel kompleksleri ve ulaşım olanakları gibi parasal olmayan önlemlerle kamu kuruluş-

ları bölgesel düzeyde kuruluş yeri seçimi kararını yönlendirebilirler" (http://www.ekodialog.com/isletme_ekonomisi/isletme_kurulus_yeri_secimi.html, E: 18.04.2017, 21:38).

- **Arsa Seçimi:** Bölgenin belirlenmesinden sonra şehir, kasaba ve daha küçük toplumsal çevrelerin özellikleri tesbit edilerek incelenir. Daha sonra aday yerlerde bulunan fabrika kurmaya elverişli araziler arasından, çeşitli faktörler gözönüne alınarak yapılan değerlendirme ile en uygun olanı seçilir.

"Çeşitli faktörler, özellikle maliyet ve kişisel grubu altında toplanan arazi analizinde bölge analizine kıyasen çok daha fazla ve yaygındır. Buna ilave olarak, bölgesel davranışların ve bunların o yerdeki faaliyetler üzerindeki tesirleri dikkate alınmalıdır. Bölgesel analizde kullanılan faktörler arazi analizi için de geçerlidirler ve arazi seçiminde bahis konusu faktörlerle birlikte diğer faktörlerin ve teknolojik ve ekonomik özelliklerin ve bunların tesirlerinin daha detaylı olarak incelenmesi ve gerekli verilerin temini gerekir. Seçim tesir eden bu faktörlerin kapsamı ve derinliği artırılmalıdır. Bu sebepten dolayı, yer seçimi faktörleri ve değerlendirmesi arazi seçimi açısından daha detaylı olarak incelenecektir" (Reed, 1967: 18 / Pınar, 1989: 76).

2.9. ALTERNATİF KURULUŞ YERLERİ

İşletmelerin kuruluş yeri olarak seçebileceği alternatif kuruluş yerleri beş tür olarak belirtilebilir. Bunlar; endüstri bölgeleri, teknoparklar, müstakil araziler, organize sanayi bölgeleri ve serbest bölgelerdir (Fettahoğlu, 2012: 349-411/ Bal, 2015: 16).

- **Endüstri Bölgeleri:** "Endüstri bölgeleri, ulusal ekonominin gelişimini sağlamak, üretimi ve buna bağlı olarak istihdam düzeyini artırmak, yerli ve yabancı yatırımcılara ait sermayelerini değerlendirmelerini teşvik etmek maksadıyla kurulan bölgelerdir" (Resmi Gazete, No 25672, 16.12.2004 / Bal, 2015: 17).

"Endüstri bölgeleri organize sanayi bölgelerinin bir-iki gömlek üstünde ölçeğe sahip yerlerdir. Endüstri bölgeleri kurulması hedeflenen yerlerde evvela organize sanayi bölgesinin var olup olmadığına bakılır. Şayet bölgede hali hazırda faaliyet gösteren sanayi bölgesi mevcutsa bu bölge endüstri bölgesi olarak ilan edilir" (Bal, 2015: 17).

- **Teknoparklar:**"Ülke için gerekli görülen ve yapılması zaruri teknolojik üretimi gerçekleştirmek maksadıyla üniversiteler, laboratuvarlar ve sanayi kuruluşlarının iç içe olduğu bölgelerdir. Araştırma geliştirme sisteminin yetkinliği bir ülke için olmazsa olmaz faaliyetlerdendir. Üniversiteler başta olmak üzere teknolojik teorik bilgiyi pratiğe dönüştürebilecek sanayi kuruluşlarının bu bağlamda birbirleri ile etkileşim içerisinde olabilecekleri yatırım bölgelerinin varlığı teknoloji seviyesini yükselmeye taşımaktadır" (Ay, 1996: 52; Güleç, 1994: 29 / Bal, 2015:17).

- **Müstakil Araziler:** "Yatırımcılar tarafından enerji, su, arazi düzenlemeleri, ulaşım gibi altyapı çalışmalarının yapıldığı arazilere müstakil araziler denilmektedir. Müstakil arazilere teşvik tedbirleri içindeki devlet yardımlarının var olması sebebiyle yatırımcılar tarafından daha çok rağbet görmektedir. Aynı zamanda bu araziler bütünleşmiş üretim tesisleri için tercih sebebidir" (Bal, 2015: 18).

"Müstakil arazileri; Gelişmiş Bölge, Az Gelişmiş Bölge, Metropolitan Bölge, Fonksiyonel Bölge olmak üzere dört kısımda incelemek mümkündür" (Kalkınma Bakanlığı, Nisan 2000 / Bal, 2015: 18).

- **Organize Sanayi Bölgeler:** "Sanayinin gelişmesini sağlamak amacıyla güderek sanayinin bu bölgelere çekmek amacıyla kurulmuş arazilerdir. Bu sanayi bölgelerinde işletme kurmak isteyen firmaların bu bölgelere ihtiyaç duyma sebepleri fiziki olarak alt yapının sanayi koşullarına uygun olmasıdır. Bölge içindeki cadde ve sokak, su, enerji kaynakları, arıtma tesisleri, taşıma ve iletişim gibi unsurları fiziki alt yapı içinde sayabiliriz" (Demirdöğen, 1988: 3 / Bal, 2015: 19).
- **Serbest Bölgeler:** "Serbest Bölge ticari ve sınai faaliyetlerin daha rahat bir şekilde yapılması amacıyla ülkenin gümrük sınırları hariçindeki sınırları dahilinde devletin müdahalede kendini mümkün olduğunca geri çektiği yerler olarak tanımlanır. Serbest Bölgeler yabancı yatırımcının ve gelişmiş teknolojilerin ülke üretimine dahil olmasını, sanayi sektöründeki üreticilerin gereksinim duyduğu hammadde, ara mallar, iş gücünün istenilen miktarda ve sürede tedarik edilmesini ve bu bölgelere yönelik teşviklerle maliyeti minimize edilmiş üretim yapılmasını sağlamaktadır. Serbest Bölgeler özellikle ülke dışındaki piyasalarda makul fiyat arayışı içerisinde olan işletmeler için en uygun kuruluş yeri olmaktadır" (Bal, 2015: 21).

2.10. FABRİKA YERİNİN SEÇİMİNDE KULLANILAN DEĞERLEME YÖNTEMLERİ

"Genel olarak fabrika yerinin seçimi ölçülmesi mümkün maliyet unsurları ile uzun vadeli ve görünmeyen maliyet unsurlarının toplamını minimum yapan bir çözümün bulunmasıdır. Taşıma maliyeti, arazi maliyeti, inşaat masrafları, enerji gibi unsurların önceden hesaplanması oldukça kolaydır. Fakat toplumun tutumu, kalifiye işgücü kaynaklarının gelecekte ki durumu, bölgesel vergi avantajları, bölgenin gelişimi gibi uzun vadeyi kapsayan belirsiz maliyet unsurlarının değerini bulmak ve bugünkü değerleri maliyete katmak güçtür" (Demirdöğen, 1988: 13).

"Başlangıçta elverişli olan bir yer yıllar boyuncu aynı durumunu koruyamaz. Pazar yörelerinin ağırlıklı merkezi hızlı bir biçimde değişebilir. Endüstrinin fiyat politikasında ki değişiklikler eski kurulu işyerini elverişsiz bir duruma getirebilir. Bazı işletmeler ise, işçi sorunlarının ağırlık kazanması üzerine bu durumdan kurtulmak için yer değiştirmek zorunda kalabilirler" (Uysal, 2011: 13 / Önel, 2014 :19).

"Yer seçimi analizlerinin sağlıklı bir sonuç vermesi, güvenilir kaynaklardan gerçekçi bilgilerin toplanmasına bağlıdır. Bilgi toplamanın belirli bir metodu yoktur" (Demirdöğen, 1988: 14).

2.10.1. Kalitatif Faktör Analizi

İlk önce parasal olarak değerlendirilmeyen fakat kuruluş yeri için önem arz eden faktörlerin listesi yapılır. Daha sonra bu faktörler nisbi önemlerine göre sıralanır veya puanlandırılır (Önel, 2014: 19).

"Maliyet faktörlerinin değerlendirilmesinde kullanılan bu yöntem bu faktörlerin başlangıç ağırlıklarının belirlenmesi ve belirli bir kuruluş

yerinin tespit edilmesinde ki uygun faktörlerin belirlenmesi konularında eleştirilebilir" (Demirdöğen, 1988: 17).

2.10.2. Ölçülemeyen Faktörlerin Kıyaslanması

Bu yöntemde göre de söz konusu faktörler sıralanır ve fiziksel olmayan faktörler değerlendirilir. Aday yerin avantajlı olup olmadığı belirlenir ve daha sonra yapılacak olan fiziksel faktörlerin analizinde ortaya çıkan alternatiflerin değerlendirilmesi zamanı karar vericiye yardımcı olur (Kobu, 1982: 64 / Demirdöğen, 1988: 17).

2.10.3. Sıralama Planı

"Bu yöntemde, önce değişik fabrika yerlerine verilebilecek maksimum puanlar belirlenmekte ve tavan puan dikkate alınarak her alternatifte gerekli puanlar verilmektedir. Puanlama işlemleri sonucunda en yüksek toplam puana sahip kuruluş yeri en uygun kuruluş yeri olarak seçilmektedir" (Özgen, 1987: 84 / Demirdöğen, 1988: 18).

2.10.4. Çift Tartılandırma Yöntemi

"Bu yöntem de yer seçimini etkileyen faktörlere belirli aralıklar arasında değişen tartılar verilir. Daha sonra aday kuruluş yerlerinin de alabileceği puanlar belirlenir. Faktör ağırlıkları ile bu puanların çarpımları aday yerlerin her faktörden aldığı puanları gösterir" (Kobu, 1982: 68-69 / Demirdöğen, 1988: 18).

2.10.5. Kuruluş Yeri Seçiminde Fiziksel Faktörlerin Analizi

Yer seçiminin fiziksel faktörlerden etkilendiği ve bunlara ait bilgilerin duyarlı bir şekilde toplanabildiği durumlarda, basit karlılık hesapları ile bu tür problemleri çözmek mümkündür. Problemin gittikçe karma-

şıklaşması durumunda ise ileri düzeyde geliştirilmiş matematiksel teknikler ve bilgisayar programları kullanılabilir (Demirdögen, 1988: 19).

2.11. FABRİKA YERİNİN SEÇİMİ YÖNTEMLERİ

"Kuruluş yeri seçimini etkileyen faktörler belirlendikten sonra, olası bölgeler içinde hangisinin en iyi yer olduğu saptanmaya çalışılır. Bunlar içinde en çok kullanılan "karşılaştırma yöntemleri"dir. Fakat günümüzde bilgisayarların iş dünyasına girmesi ve matematiksel programlama tekniklerinin geliştirilmesi sonucu, kuruluş yeri seçiminde "yöneylem araştırması" genel adıyla bilinen sayısal teknikler de kullanılmaktadır. Bunlar da; ulaştırma modelleri, doğrusal programlama modelleri ve karma tam sayılı programlama modelleridir" (Cinnioğlu, 2006: 90).

2.11.1. Çağdaş Kuruluş Yeri Seçim Yöntemleri

Çağdaş kuruluş yeri seçimi iki yere ayrılır; karşılaştırmalı yöntemler ve doğrusal programlama (Önel, 2014: 24).

2.11.1.1. Karşılaştırmalı Yöntemler

- **Ağırlıklı Faktör Puanlama Yöntemi:** "Ağırlıklı faktör puanlama yöntemi, tüm karar alternatifleri için kullanılacak karar faktörlerine kantitatif puanlar vermek ve bu sayede karşılaştırmayı matematiksel bir tabana oturtmak üzere gelişmiştir. Burada, karar vericinin kendi tercihlerine göre bir puanlama yapılacağından dolayı, karar vericinin objektif olması önem kazanmaktadır. Puanlama sisteminin olası hatalarını azaltmak için, bu yöntem kullanılarak yapılacak kuruluş yeri seçiminin geniş bir ekip tarafından yapılması ve puanlamayı farklı uzmanlıkları olan kişilerin yapması daha doğru sonuçlar verebilecektir" (Ayanoglu, 2006: 118 / Demircioğlu, 2010: 10-11).

"Sayısal olarak ifade edilemeyen faktörler ölçüm güçlüğü taşırlar. Bu sorunu iki şekilde çözmek mümkündür. Birinci yaklaşım tamamen karar vericilerin subjektif değerlendirme sonuçlarına dayanır. Karar sürecini olabildiğince objektif bir temele oturtmaya yönelik ikinci yaklaşım ise, nitel faktörlerin önem derecelerinin belirlenmesi esasına dayanır" (Üreten, 1997: 328 / Demircioğlu, 2010: 11).

- **Karlılık Karşılaştırma Yöntemi:** "Uygun kuruluş yerinin seçiminde kazanç ölçütü temel tutulduğunda, satış gelirleri ve maliyet giderleri her potansiyel kuruluş yeri için ayrı ayrı hesaplanır. Bu yerler arasında en büyük kazancı sağlayan yerler uygun kuruluş yerleri olarak belirlenir"(Alpugan, 1996: 147-148 / Cinnioğlu, 2006: 92).

"Bu yönteme göre, fabrika kuruluş yeri olarak seçilebilecek alternatif kuruluş yerleri karlılık durumlarına göre karşılaştırılır ve en yüksek karlılığa sahip olan yer seçilir. Karlılık karşılaştırma yönteminde; satışlar, maliyet ve kar ilişkileri değerlendirilerek fabrika yeri seçimiyle ilgili karar verilir" (Tekin, 2005: 52 / Demircioğlu, 2010: 12).

- **Maliyet Analizi Yöntemi:** "Maliyet analizi yöntemi, alternatif kuruluş yerlerine ilişkin maliyetlerin hesaplanması yapılarak en düşük maliyete sahip olan yerin fabrika kuruluş yeri olarak seçilmesi esasına dayanmaktadır. Fabrika yeriyle ilgili maliyet kalemlerinin hesaplanmasında birim maliyet ve toplam maliyet dikkate alınmakta olup, en düşük toplam maliyete sahip olan yer tercih edilir" (Tekin, 2005: 53 / Demircioğlu, 2010: 12).

2.11.1.2. Doğrusal Programlama

"Karar verme yöntemlerinden biri olan doğrusal programlama, işletmecilerin yoğun olarak kullandıkları bir araç olarak bilinmektedir. Doğrusal programlama; ikiveya daha fazla sayıdaki faaliyeti, sınırlı üretim kaynakları ile tamamlama olanaklarını bulmada uygulanan kantitatif bir yöntemdir" (Erdoğan, 2007: 132 / Demircioğlu, 2010: 12).

- **Ulaştırma Modeli:** "Ulaştırma modeli doğrusal programlamanın özel bir hali olarak nitelendirilir. Ulaştırma problemlerinde amaç, üretim merkezlerinden dağıtım merkezlerine malların dağıtım işlemlerini minimum maliyet ile gerçekleştirmektir" (Demircioğlu, 2010: 15).

"Ulaştırma modeli bugünkünden daha basit çeşidiyle ilk kez 1941 yılında

Hitchcock tarafından petrol endüstrisinde uygulanmıştır. Sonraları Koopmans Dantzig,Cooper ve Charnes tarafından geliştirilen ve pratikte geçerli uygulamaları gösterilen yöntem 1960'larda yaygın kullanılmaya başlanmıştır" (Öztürk, 1987: 122 / Demircioğlu, 2010: 15)

- **Karma-Tamsayılı Programlama:** "Bazı uygulamalı karar problemleri ancak değişkenlerinin tamsayılı olduğudurumlarda anlamlı olmaktadır. Bu tipte karar problemlerinin doğrusal programlama modeline uygulanması ile oluşan, değişkenleri tamsayılı olma koşullu, doğrusal matematiksel modele "tamsayılı programlama modeli" denilmektedir. Tümdeğişkenlerinin tamsayılı olması istenirse "arı tamsayılı programlama", bazılarının tamsayılı bazılarının kesirli olması istenirse "karma-tamsayılı programlama" denmektedir" (Öztürk, 1987: 346 / Demircioğlu, 2010: 16).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FABRİKA YERİNİN SEÇİMİ İLE İLGİLİ AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NDE YAPILAN BİR ARAŞTIRMA

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Yapılan çalışmalarda işletmelerin fabrika yerinin seçimi ile ilgili davranış ve tutumları aynı zamanda fabrika yerinin seçimini etkileyen faktörlerin bir kez daha Azerbaycan Cumhuriyeti örneğinde ele alınarak incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma zamanı Azerbaycan Cumhuriyeti'nde iki inşaat malzemeleri üreten firmanın faaliyeti ile ve fabrika yerinin seçimi ile ilgili yetki sahibi kişilerin seçim sürecinin yürütmesiyle ilgili hazırlanmış olan mülakat soruları ile ülke bazında kuruluş yerinin seçimi ile bağlı sorunlara cevap aranmıştır.

Yapılan araştırmanın ilk amacı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde faaliyette bulunan işletmelerin inşaat sektörü işletmeleri bazında araştırılarak dikkat edilmesi gerek ulusal kuruluş yeri faktörlerini incelemektir. Genel olarak dünya çapında standart kuruluş yeri etmenlerinin ışığında ülke dahili faktörlerin incelenmesi ve ülkeye özgü spesifik faktörlerin belirtilmesi söz konusudur.

Diğer amaç ise, inşaat malzemeleri üreten bu iki firmanın verilerinin örnekleme metodu ile sektör geneline ve ulusal sınırlar içinde mevcut piyasaya uygulanmasıdır. Seçilen bu işletmelerin fabrika yerinin seçimi ile ilgili yetki sahibi olan kişi veya kişilerin kuruluş yerinin seçimi aşamasında davranış ve tutumlarının incelenmesi yapılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Günümüz dünyamızda her gün giderek artan nüfus ve gelişen ve büyüyen cemiyetler doğrultusunda toplam ihtiyaç artmakta ve haliyle toplam talep oluşturan kesimde genişlemektedir. Bu artan talebi karşılamayı ve aynı zamanda diğer kar, toplumun refahı vb. amaçlar edinen kişi ve kuruluşların yeni girişimlerde bulunması, mevcut piyasalara yeni oyuncuların girmesine, eski oyuncuların da konum değiştirmesi veya mevcut alanını genişletmesine aynı zamanda yeni piyasaların da ortaya çıkışına neden olmaktadır.

Görüldüğü üzere, işletmelerin sayıları arttıkça onların aynı zamanda pazarda rekabeti güçleşmekte ve bazı sorunlarla karşı karşıya koymaktadır. Mevcut rakipler için yeni rakiplerin pazara girmesi onların cari konumlarına bir tehlike sinyali oluştururken, diğer taraftan yeni rakiplerin de yenilikçi fikirler bulma, pazarda kendine yer edinme, somut veya soyut nitelikli üretimin gerektiren bazı üretim olanakları arama gibi problemlerle muhatap olmasına neden olur.

İşte gerekse yeni girişimcilerin, gerekse de mevcut mevcut piyasada faaliyet gösteren işletmelerin üretim olanaklarına hangi düzeyde sahiplik konusunda karşılaştığı sorunlardan biri ve en önemlisi fabrika yerinin seçimi konusudur.

Belirtmekte fayda vardır ki, fabrika yerinin seçimi bir işletmenin, o işletmenin türünden, üretiminin özellikleri ve gereklerinden farklılık göstermeyerek en önemli ve daima göz önünde bulundurması unsurdur.

Bir fabrikanın kuruluş yerinin seçimi kararı alımırken, seçilecek olacak aday kuruluş konumu fabrikanın üretim sistemi, uyguladığı üretim teknolojileri, üretiminde bulunacağı ürün, piyasa koşulları vb. gibi

etmenlere uyumlaştırılmaya çalışılır. Başka bir ifade ile, fabrika yerinin seçimine etki eden faktörleri de incelediğimiz zaman belirttiğimiz gibi fabrika yeri kriterleri tüm bu gösterilen unsurlara göre belirlenir. İşletmenin her zaman optimum faydayı amaçladığını dikkate alırsak, fabrika yerinin seçiminde de optimal kuruluş yeri seçimini hedeflemektedir. Elbette ki, reel koşullar gereğince optimal kuruluş yerini elde etme hedefine ulaşılma mümkün olmasa da, işletmeler daima beklenti sınırları ile mevcut durumlarını en yüksek düzeye göre uzlaştırmaya çalışırlar.

Fabrika yerinin seçimi problemi aynı zamanda kentsel dönüşüm kentselleşme ve konut politikalarını da yakından ilgilendirmektedir. Şöyle ki, işletmelerin yer seçiminde dikkat etmesi gereken işletmenin elde edeceği faydasına doğrudan etki eden faktörlerle birlikte diğer çevresel faktörleri de dikkate alması gerekmektedir.

Bu dolaylı etmenlere örnek olarak işletmelerin verimli topraklarda yerleşme problemi, tehlikeli mamuller ve atık problemi ve diğer faktörleri göstermek mümkündür.

Kentsel dönüşüm projeleri ile bazı bölgelerin de sanayi alanlarına çevrilmesi günümüzde yaygınlaşmıştır. Genellikle de fiziksel üretim tesislerinden oluşan bu sanayi bölgelerin yaratılmasında maksat, işletmelerin özel alanlarda yerleştirilmesi, yaşam alanlarından (residential areas) uzaklaştırılması, aynı zamanda işletmelere faydalı olması maksadıyla işletmelerin bir biri ile kolay iletişim ve etkileşime geçebilmesi, yerleşim için alan kısıtlarını yok etmesi ve başka bu gibi sorunlara çözüm üretilmesi için amaçlandırılmaktadır.

3.3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Araştırma zamanı kullanılan üç kısımdan oluşan ve yaklaşık on dokuz sorudan ibaret yapılandırılmış mülakat soruları iki inşaat malzemeleri üreten firma yetkilileri ile yüz yüze yapılan görüşme sırasında cevaplandırılmıştır.

Toplanan veriler istatistiksel yöntemlerden olan örnekleme metodu-na baş vurularak bahsedilen firmaların ışığında tüm sektöre aynı zamanda Azerbaycan Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren fiziksel üretim tesislerine uygulanmıştır.

Araştırmanın kapsamı ise evren olarak Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları dahilinde faaliyet gösteren yerli işletmeler, örnekleme ise Bakü şehrinde faaliyette bulunan iki inşaat malzemeleri üreten firma saptanmıştır.

3.4. ARAŞTIRMA YAPILAN İŞLETMELER

Araştırma zamanı Azerbaycan Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren iki inşaat malzemeleri firması ile görüşme yapılmıştır. Bu şirketler hakkında genel bilgiler aşağıda yer almaktadır.

METAK Company

1997 yılında faaliyete başlamış olan METAK şirketi, ilk olarak çelik boruların ülkeye ithalatı ve satışını yapmıştır. Daha sonra 2000 yılından fabrikalarında çeşitli metallardan hazırlanmış dövme tekniği ile ürünlerin üretilmesine, 2003 yılından itibaren ise çelik boru parçaları ve 2005 yılından itibaren de çeşitli inşaat ve montaj için kullanılan inşaat iskeleleri ve direklerinin üretimine başlanmıştır (<https://www.metak.az/az/company>, E: 25.04.2017, 12:05).

Aynı zamanda 2005 yılından itibaren piyasa talebini değerlendiren işletme, polipropilen hammaddesinden üretilen plastik boru ve fittinglerin üretimine başlanmıştır. Söz konusu plastik boru ve fittingler, su ve kanalizasyon aynı zamanda ısıtma sistemlerinde kullanılmaktadır. PPRC boruları DIN 8077/8078, EN ISO15874, GOCT52154 ve TŞAZ3033285-07-2011 standartlarına uygun bir şekilde üretilmektedir (<https://www.metak.az/az/catalog/category/polipropilenovye-truby-i-fitingi>, E: 25.04.2017, 15:21).

GİLAN Holding (Gilan Industrial Group)

1992 yılında kurulmuş olan GİLAN Holding bugün üç alan faaliyetini sürdürmektedir. Bunlar inşaat, turizm ve sanayi sektörleridir (<http://gilanholding.com/company/about>, E: 29.04.2017, 10:17).

İnşaat sektöründe Inspection Development Monitoring (IDM), Gebele Asfalt Fabrikası, Gebele İnşaat Malzemeleri Fabrikası, Karadağ Tuğla Fabrikası, Gilan Seramik Fabrikası, Gilan & Knauf Çimento Fabrikası, Gilan Pacific İnşaat, Lotos CO LTD gibi kurumları bir çatı altında toparlayan holding, aynı zamanda ülkenin esas ve önde giden, inşaat ürünleri üzere uzmanlaşmış organizasyonlarından biridir (<http://gilanholding.com/construction>, E: 29.04.2017, 11:03).

Sanayi ürünleri ile ilgili holdingin bazında Agro-Azerinvest, Bakü CD İmalatı Fabrikası, Gebele Fındık İmalatı Fabrikası, Gilan Agrotech, Beltmann Piano Fabrikası, Gebele Konserva Fabrikası, Lenkeran Konserva Fabrikası, Gilan Asansör Fabrikası, Gilan Değirmenleri, Gilan Zeytin, Gilan Plastik, Gilan Servis, Gilan Deri İmalatı Fabrikası, Gilan Çay Fabrikası ve Gilan Tekstil Parkı gibi kurumlar faaliyet göstermektedir (<http://gilanholding.com/industries>, E: 29.04.2017, 11:32).

Aynı zamanda turizm alanında GABALAND, Gilan Turizm, Gebele Oteli, Gilan Otel, Yengice İstisu Sağlık Merkezi, Haydar Aliyev Kongre Merkezi, Pulmann Hotel, Gafgaz Baku City Hotel & Residences, Gafgaz Park Hotel, Gafgaz Resort Hotel, Gafgaz Point Hotel, Gafgaz Riverside Hotel, Gafgaz Sport Hotel, Gafgaz Sahil Hotel, Crescent Hotel gibi kurumlarla iştirak etmektedir (<http://gilanholding.com/tourism>, E: 30.04.2017, 09:38).

Görüldüğü üzere GİLAN Holdingin faaliyet alanı geniş olmakla birlikte bir birinden farklı alanlarda faaliyet göstermektedir. Araştırma konusu ve yöntemleri gereğince gerekli bilgi toplanması için holdingin inşaat ve sanayi dallarında bulunan işletmelerin verilerinden yararlanılmıştır.

3.5. ARAŞTIRMA SORULARI İLE İLGİLİ ELDE EDİLEN BULGULAR VE ONLARIN YORUMLANMASI

Araştırma mülaktı üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım cevaplayıcı ile ilgili demografik sorulardan, ikinci kısım firmanın genel bilgileri ile sorulardan ve esas kısım olan üçüncü ve son kısım ise araştırma konusu olan fabrika yerinin seçimi ile ilgili sorulardan oluşmaktadır.

I Kısım:

Tablo1. Demografik Sorular

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Ad, Soyad	Tural Halfayev	Rauf Mehtiyev
Çalıştığınız Firmanın Adı	Metak MMC	Gilan Holding (Gilan Industrial Group)
Çalıştığınız Departman	Üretim Yönetimi ve Pazarlama	Operasyon ve Yürütme
Çalıştığınız Departmanda Göreviniz	Üretim Yönetimi ve Pazarlama Müdürü	Operasyon ve Yürütme Direktörü

II Kısım:

Tablo 2. Firma İle İlgili Sorular

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Firmanızın Faaliyet Süresi	20 yıl	23 yıl
Firmanızın Uzmanlaştığı Alan	Çelik boru ve parçaların satışı ve plastik boru ve fittinglerin üretimi	Beton ve beton içerikli ürünler, çimento, seramik, plastik mamüller, tuğla ve benzeri inşaat malzemeleri üretimi
Firmanızın Ürettiği Mamuller (Bir kaçını sıralayınız)	Plastik boru ve fittingler, inşaat iskeleleri, plastik üretiminde kullanılan kalıplar vb.	Beton ve beton ürünleri, çimento, seramik, tuğla, plastik mamüller vb.

III Kısım: Araştırma İle İlgili Sorular

Tablo 3. Soru 1: Bir işletme için kuruluş yerinin önemi nedir?

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Bir işletme için kuruluş yerinin önemi nedir?	İşletmeler açısından elverişli kuruluş yerlerinin çok sıklıkla ve kolaylıkla bulunmadığı günümüz dönemi için, kar ve maliyet denkleminde başarıyı yakalayabilmektir.	Rakiplerin güçlendiğini ve rekabette ireli geçmenin zor olduğunu dikkate alırsak, bugün kıt kaynaklarla ve istenmeyen olumsuz şartlarla karşı karşıya kaldığımızda işletmeye yüksek neticeyi kazandıracak en önemli faktördür.

Görüldüğü üzere işletmeler cevaplarında da günümüzde kaynakların daha da kısıtlandığı ve rekabetin güçleştiği görüşünü ireli sürerek fabrika yerinin seçiminin önemini vurgulamışlar.

Tablo 4. Soru 2: Fabrika için seçilen optimal kuruluş yeri hangi özelliklerde olmalıdır?

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Fabrika için seçilen optimal kuruluş yeri hangi özelliklerde olmalıdır?	Taşıma giderleri ile problemlerimizin olduğunu belirtirsek, bizim için optimal kuruluş yeri her çeşit üretim çıktısına uygun taşıma araçlarının bulunduğu aynı zamanda enerji ve su kaynaklarının da yeterli düzeyde olduğu bir yerdir.	İlk başta tesislerimiz ve ürünlerimiz gereğince bazı işletmelerimiz hammaddeye dönük olarak kurulmuşlardır. Ve bizim işletmeler için optimal kuruluş yeri ilk sırada hammaddeye yakınlık daha sonra da enerji ve su kaynaklarına yakınlık söz konusu durumudur

Tablo 5. Soru 3: Fabrikanızın/Fabrikalarınızın kuruluş aşamasında dikkat ettiğiniz genel ve özel faktörler nelerdir? (Örneğin; ekonomik, doğal, psikolojik, sosyal ve politik vb.)

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Fabrikanızın/Fabrikalarınızın kuruluş aşamasında dikkat ettiğiniz genel ve özel faktörler nelerdir? (Örneğin; ekonomik, doğal, psikolojik, sosyal ve politik, vb.)	<p>1. İktisadi faktör açısından, taşıma giderlerini azaltmak amacıyla demir yoluna yakın konum seçtik.</p> <p>2. Aynı zamanda bölgenin şehir merkezinden ve ilgili satış merkezlerine ve pazarlara yakın olmasını da dikkate aldık.</p> <p>3. Bakü şehrinde konumlanmamızın diğer nedeni de gerekli mühendis, ustabaşı, vb. tecrübe gerektiren işlere kolay eleman bulabilmektedir.</p> <p>Diğer kas gücüne dayanan işler için işçi arzı nüfusun sık yayıldığını da dikkate alırsak istenilen bölge uygundur.</p>	<p>1. Üretim tesislerimiz birden fazla olduğu için genel bir açıklama ile belirtmek isterim ki, fabrikalarımız daha çok hammaddeye yönelik kurulmuştur.</p> <p>2. Buna sebep hem de bazı üretim çıktılarının taşınabilenememesi veya maliyetli olmasıdır.</p> <p>3. İşgücü arzı ile ilgili işletmede problem yaşanmamaktadır. Aynı zamanda ülke içi refah ve toplumsal fayda amaçlarına hizmet ederek istihdam düzeyini artırmak için tesislerimiz otomasyona dayalı olmak yerine emek ağırlıklı olarak tesis edilmiştir.</p>

	<p>4. Ülke küçük olduğu için tüm alanlarda enerji açısından ciddi bir kıtlık görülmemektedir.</p> <p>5. Üretim ithal esasında elde edilen hammadde ile yapıldığı için lojistik giderlere daha çok önem veriyoruz.</p> <p>6. Doğal faktörler açısından bahs edecek olursak, fabrikamızın tehlikeli madde üretimi ve atık problemi yoktur. Atık problemini aradan kaldırmak amacıyla Balahanı kasabasında "Temiz Bineqedi" kurumunun kurmuş olduğu çöp imalat tesislerinin arazisinde fabrikamızın ülkede ilk ve tek plastik ürünler imalatı ve geridönüşüm tesisi kurulmuştur. Aynı zamanda ülkenin rölyef yapısının da üretim ola-</p>	<p>4. Ürünlerimize bölgeler arası yüksek talep düzeylerinde ciddi farklar bulunmadığı için pazara yakınlık faktörü arka planda kalmaktadır.</p> <p>5. Fabrikalarımızın üretim prosesi zamanı çevreye karşı duyarlı tutumlarımıza titizlikle önem veriyoruz.</p> <p>6. Azerbaycan Cumhurbaşkanının da imzaladığı serencam ile hazırlanmış olan bölgelerin kalkınması ile ilgili toplu projelere katkıda bulunarak Hacıgabal ilçesinde inşa edilen seramik fabrikasını örnek göstere biliriz.</p>
--	--	---

	<p>naklarına ciddi engel yaratmadığı bilinmektedir.</p> <p>7. Konumumuza ilişkin bulunduğumuz araziye yerleşmemizde her hangi bir devlet teşvik ve programlarının rolü olmamıştır.</p>	
--	--	--

Her iki işltmenin de cevaplarını bir genelleme ile yorumlarsak, ülkenin küçük, nüfusun beraber dağılımı ve hammadde ve pazar açısından işletmelerin dengeli dağılımı ve ister hammadde ve enerji kaynakları isterse de pazar olanakları açısından ciddi sıkıntılar yaşanmadığı söz konusudur.

Tablo 6. Soru 4: Rakip firmalara göre firmanız için kuruluş yerinin önemi ve rolü nedir?

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Rakip firmalara göre firmanız için kuruluş yerinin önemi ve rolü nedir?	Ülkede faaliyet gösteren işletmelerin araziye göre dağılımını ve işletmemizin bugünkü konumlandırma stratejilerini dikkate alırsak, mevcut rakiplerden her hangi bir tehdit ve performansımız sarsa bilecek hamleler beklemiyoruz. Fakat hammadde kaynaklarının da kıt olduğunu ve rekabetin de gelişen dünyada gittikçe güçleştiğini belirtirsek bu anda kuruluş yerinin getirdiği fayda hiç bir faktörle kıyas edilemez biçimde önemlidir.	25 yıllık tecrübeye ve şimdiki konum itibarıyla kalite açısından lider bir işletme olmamız bizi rakiplerden üstün kılan etmenlerdendir. Fakat gittikçe artan nüfus ve kaynakların azalması elbette ki, bir işletmeni rakipleri karşısında güçsüz kılan nedenlerdendir. İşte işletmenin kuruluş yerini seçerken onun gelecek değerini de hesaba katması mevcut ve gelecek rakiplerinden üstünlüğünün korumasını güvence altına alır.

Her iki işletmenin de belirttiği gibi, kuruluş yeri her zaman güncelliğini koruyabilecek bir faktördür. Fakat bazı yan unsurların

devreye girmesi bu faktörün önemi hafiflete bilir. Örneğin, lojistik olanaklarının artması gibi.

Tablo 7. Soru 5: Firmanız rakiplerden üstün olduğu hangi kuruluş yeri faktör/faktörlerine sahiptir?

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Firmanız rakiplerden üstün olduğu hangi kuruluş yeri faktör/faktörlerine sahiptir?	Demir yoluna yakınlık bizim konumumuzu daha elverişli kılar. Diğer tüm faktörlerimiz ülke genelinde faaliyet gösteren işletmeleri için aynıdır.	İnşaat malzemeleri için gerekli olan hammaddeyi doğrudan kendimiz elde ediyoruz. Aynı zamanda Sumqayıt ve Mingeçevir şehirlerinde organize edilmiş Teknoparklar da tekstil ürünlerimizin daha kolay üretilmesine olanaklar sağlıyor.

Mesafelerin yakın ve işletme başına düşen hammadde, enerji ve pazar yüzdesinin yeterli düzeylerde olması işletmeleri birbirinden çok da farklılaştırmamaktadır.

Tablo 8. Soru 6: İşletmenizin cari kuruluş konumunun size olan avantaj ve dezavantajları nelerdir?

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
İşletmenizin cari kuruluş konumunun size olan avantaj ve dezavantajları nelerdir?	<p>Taşımalarımızda esas rol oynayan demir yolunun işletmemize yakın olması, aynı zamanda şehir merkezine ve ilgili satış ve pazar alanlarına yakınlık avantajlarımızdandır.</p> <p>Dezavantajlarımız; şehir içinde büyük alanların olmaması, aynı zamanda şehrin uzundönemli kentsel dönüşüm planının olmamasında dolayı cari konumumuza olan tehlikeleri.</p>	<p>Hammadde kaynaklarına bizzat kendimizin gire bilmemiz ve pazarda kalite lideri konumunda bulunmamız avantajlarımızdır. Bulduğumuz yörelerde vasıflı eleman bulama sorunu işletmemiz için bir dezavantajdır.</p>

Bahs ettiğimiz gibi, ülkenin bugünkü durumu itibariyle işletmeleri tehlike altına alan dezavantajlardan söz edilemez. Aynı zamanda avantajlar sağlayan olanakların da bol olduğu vurgulanmalıdır.

Tablo 9. Soru 7: Fabrikanızı tesis ederken kullandığınız kuruluş yeri yöntemleri.

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Fabrikanızı tesis ederken kullandığınız kuruluş yeri yöntemleri.	Fabrikamızın şimdiki konumunu seçerken alınan karar faktör analizi ve puanlama yöntemine göre alınmıştır.	Karşılaştırmalı yöntemlerden yararlanılmıştır.

Mevcut işletmelerin kolaylıkla kuruluş yeri seçme olanakları olduğu için onlar özel kuruluş çalışmaları masraflarından kaçınmışlardır.

Tablo 10. Soru 8: Yakın geçmişte ve bugün kuruluş yerinin önemlilik derecesi arasındaki farklar nelerdir?

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Yakın geçmişte ve bugün kuruluş yerinin önemlilik derecesi arasındaki farklar nelerdir?	Geçmişte lojistik nedenlerden dolayı kuruluş yeri kararının önemi daha fazla idi. Şimdiki durumda devletin katkısı ile de taşımacılığın ucuz ve rahat olması kuruluş yerinin önemini azaltmıştır.	Geçmiş dönemlerde alt yapının beklentileri karşılamayacak durumda olması ve piyasa durumları gereğince işletmeler kuruluş yeri kararlarında daha titiz ve dikkatli davranmaya çalışıyorlardı. Bugün aynı önemlilik sezilmemektedir.

İşletmelerin cevaplarından anlaşılacağı üzere, olumsuz şartlardan dolayı geçmişte kuruluş yerinin önemliliyi günümüze kadar azalarak gelmiştir. Fakat söz konusu önemlilik düzeyi belli bir yere kadar inme gösteriyor.

Tablo 11. Soru 9: Sizce, gelecekte kuruluş yeri etmenlerine hangi faktör ilave edilecek?

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Sizce, gelecekte kuruluş yeri etmenlerine hangi faktör ilave edilecek?	Nüfusun artmasıyla fabrika için gerekli nitelikte olan yerlerin bile yaşam alanlarına dönüştürülmesi, işletmeleri alan yetersizliği problemi ile karşı karşıya koyacaktır.	Hammadde kaynaklarının tükenebilme problemi ve yeni hammadde bulma zorlukları hammaddeye dönük işletmelerin pazardan çekilmelerine neden olacak.

İşletmelerin de belirttiği gibi sonsuz ihtiyaçlar karşısında kısıtlı kaynaklar ve artan nüfus doğrultusunda gelecekte işletmelerin onlar üzerinden değerlendirme yapacakları yeni faktörler ortaya çıkacaktır.

Tablo 12. Soru 10: Kuruluş yerinin seçimi ile ilgili günümüzde karşılaşılan problemler ve onların çözümü.

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
Kuruluş yerinin seçimi ile ilgili günümüzde karşılaşılan problemler ve onların çözümü.	Bulduğumuz Bakü şehri ve aynı zamanda kenar araziler için uzun dönemli kentsel dönüşüm projelerinin yapılmaması bugün bulduğumuz konumda gelecekte de bulunabilme olanağımızı tehdit ediyor. Bundan ziyade giderek artan nüfusun yerleşim problemi gibi konular da günümüzde çok tartışılıyor.	Fabrikalarımız yerleştiği bölgelerden Bakü şehrine göç eden nüfusun son yıllarda artması, vasıfsız eleman yetersizliğini kendi ile getiriyor. Nüfustaki artıştan dolayı yaşanan konut problemi de işletmeler için verimli toprakların elden çıkmasına neden olur.

Gelecekte karşılanması beklenen bazı problemlerin sinyalleri şimdiki durumda işletmelerin karşılaştığı problemlerden kaynaklanacağı tahmin ediliyor. İşletmelerin de yanıtladığı gibi, artan nüfusun beraberinde getirdiği kaynak yetersizliği ve kentsel dönüşüm projeleri problemleri günümüzde en çok dikkat gerektiren konulardır.

Tablo 13. İlaveleriniz

İŞLETMELER	METAK Company	GİLAN Holding
İlaveleriniz	Arazilerin etkin ve verimli kullanımı için devlet, hanehalkı ve firmalar sürekli etkileşim ve iletişim içinde bulunmalıdır. İşte o zaman toplumun refahı ve güçlü ekonomisi olan devletten söz edilebilir.	Devlet alternatif ve tükenmez enerji kaynaklarının kurulmasına desteğini artırarsa ve kıt kaynaklara alternatif hammadde kaynakları bulunarsa aynı zamanda nüfus artımı ve yerleşimi kontrol altına alınmış olursa toplumca optimum faydaya ulaşılabilir.

SONUÇ

Ele aldığımız ülke açısından fabrika yerinin seçimini inceldiğimiz bu tez çalışmasında elde edilen sonuçlar bunlardır:

Azerbaycan Cumhuriyeti dahilinde işletmeler kuruluş yeri açısından ciddi problemlerle karşılaşmamaktadır. Şöyle ki, işletmelerin dağılımı ve işletme başına düşen alan, hammadde ve enerji, pazar payı itibariyle kıtlık söz konusu değildir.

Günümüzde işletmeler daha çok, kentsel dönüşüm projelerinin uzundönemli planlı olmaması, bölgelerde tecrübeli eleman bulamama ve nüfusun kırsal alanlardan şehir merkezlerine göç etmesi gibi problemlerle karşılaşsalar da bu problemlerin önemli derecede ciddiyetinden şimdilik söz edilemez. Fakat gelecek tehlikelerin sinyali daha şimdiden bu problemlerden sezilmektedir.

Aynı zamanda gelecekte olası problemlere de dikkat çekilmektedir. Elbette ki, olayların merkezinde yine nüfus artışı ve yer değiştirme problemi var. Diğer taraftan alan yetmezliği, tükenen kaynaklara bağımlı çalışan işletmelerin gelecek kaygısı da dikkat çekmektedir.

Çözüm olarak işletmelerin yeni kaynak araştırmalarına başlamaları ve alternatif ve tükenmez enerji kaynaklarına ilgi göstermeleri olarak sunulabilir. Aynı zamanda devletin de hem ekonomik birimlere hem de kamuya yönelik çalışmaları ile işletmeleri desteklemeleri şarttır.

KAYNAKÇA

1. Aktepe Eyüp, "**Genel İşletme**", Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2007
2. Bal Emin Turgay, "**İşletmelerde Optimal Kuruluş Yeri Seçimi Ve Plastik Sanayi Sektöründe Bir Uygulama**", Uşak Üniversitesi, Uşak, 2015
3. Burhan Hasan Arda "**Kuruluş Yeri Seçiminde Analitik Ağ Süreci Ve Bir Gerçek Yaşam Problemine Uygulanması**" Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya , 2015
4. Cinnioğlu Hasan, "**Otel İşletmeleri'nde Yatırım Projeleri'nin Ekonomik Yönden Hazırlanması Ve Kuruluş Yeri Seçimi**", Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006
5. Coşkun Recai, "**İşletmeye Giriş**", Sakarya Kitabevi, İstanbul, 2009
6. Çelikçapa Feray Odman, "**Üretim Yönetimi ve Teknikleri**", Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
7. Demircioğlu Onur, "**Kuruluş Yeri Seçiminde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Karşılaştırılması**", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010
8. Demirdöğen Osman, "**Kuruluş Yeri Seçimi ve Bir Uygulama**", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1988
9. Durukan Tülin, "**Dünden Bugüne Girişimcilik Ve 21. Yüzyılda Girişimciliğin Önemi**", 2006
10. Karalar Rıdvan, "**Genel İşletme**", Anadolu Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2001
11. Kobu Bülent, "**Üretim Yönetimi**", Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2005

12. Mete Mustafa, "**Gaziantep Organize Sanayi Bölgesindeki İşletmelerde Kuruluş Yeri Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma**", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2008
13. Orundaş İkbal, "**İşletmelerde Kuruluş Yeri Seçimi ve Yatırım Alanı Araştırması**", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1998
14. Önel Ferah, "**Kuruluş Yeri Seçiminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Uygulanması**", Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2014
15. Pınar İbrahim, "**İşletmelerde Kuruluş Yeri Seçimi**" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1989
16. Sabuncuoğlu Zeyyat, "**Tuncer Tokol, İşletme I-II**", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997
17. Tezgel Osman, "**Manüfaktürün Ortaya Çıkışı Ve Fabrika Üretimine Geçişte Manüfaktürün Rolü: Emek Süreci Bağlamında Bir Değerlendirme**", Makale, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2013
18. Tokat Bülent, Derya Şerbetçi, "**İşletmecilik Bilgisi**", Avcı Ofset İstanbul, 2001
19. Tuncer Doğan, Varoğlu Demet, Ayhan Doğan Yaşar, "**Genel İşletmecilik Bilgileri**", İstanbul, 2014
20. Yıldırım Veysel, "**Genel İşletmecilik I-II**", Değişim Yayınları, İstanbul, 2000
21. [https://www.metak.az/az/ company](https://www.metak.az/az/company), Erişim Tarihi: 25.04.2017, 12:05
22. <https://www.metak.az/az/catalog/category/polipropilenovye-truby-i-fitingi>, Erişim Tarihi: 25.04. 2017, 15:21

- 23.<http://gilanholding.com/company/about>, Erişim Tarihi: 29.04.2017, 10:17
- 24.<http://gilanholding.com/construction>, Erişim Tarihi: 29.04.2017, 11:03
- 25.<http://gilanholding.com/industries>, Erişim Tarihi: 29.04.2017, 11:32
- 26.<http://gilanholding.com/tourism> , Erişim Tarihi: 30.04.2017, 09:38
- 27.http://www.ekodialog.com/isletme_ekonomisi/isletme_kurulus_yeri_secimi.html, Erişim Tarihi: 18.04.2017, 21:38